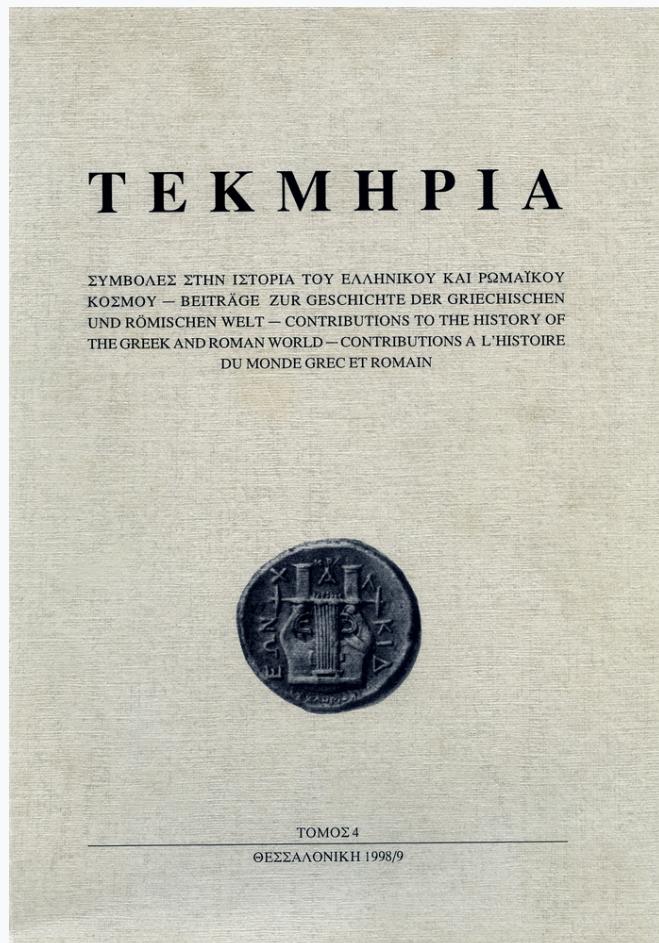

Tekmeria

Vol 4 (1998)

“Ένα άρχαϊο πόλισμα στήν Έλευθερούπολη Νομοῦ Καβάλας

X. ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ

doi: [10.12681/tekmeria.141](https://doi.org/10.12681/tekmeria.141)

To cite this article:

ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ X. (1998). “Ένα άρχαϊο πόλισμα στήν Έλευθερούπολη Νομοῦ Καβάλας. *Tekmeria*, 4, 31–60. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.141>

X. ΚΟΥΚΟΥΛΗ -ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ

ΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟ ΠΟΛΙΣΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ ΝΟΜΟΥ ΚΑΒΑΛΑΣ.

ΤΗ θύπαρξη ἀρχαίων εύρημάτων στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης εἶχε ἐπισημανθεῖ ἥδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν ὁ Γάλλος περιηγητής E. Cousinery, γενικός πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴ Θεσσαλονίκη, περνώντας στὰ 1786 ἀπὸ τὸ Πράβι, ἀνέφερε τὴν θύπαρξην "ὅρισμένων ἀρχαιοτήτων" χωρὶς ὡστόσο νὰ τὶς περιγράψει¹.

Πολὺ ἀργότερα ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος L. Heuzey δημοσίευσε δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Πράβι, ποὺ τὶς εἶδε ἐντοιχισμένες στὸν τότε "ἐπισκοπικὸ" ναὸ τῆς Ἐλευθερούπολης². Ο ἐπισκοπικὸς αὐτὸς ναὸς δὲ μπορεῖ νὰ εἴναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ναὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου³. Τὴν μίᾳ ἀπὸ αὐτές τὶς δύο ἐπιγραφές, μία ἀποσπασματικὴ ἐπιτύμβια παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἀναδημοσίευσε ὁ A. Salač στὰ 1923 μὲ τὴν πληροφορία ὅτι βρισκόταν ἐντοιχισμένη στὸν τοῖχο τοῦ ἔξωτεροικοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πραβίου, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸ δημόα τῆς ἐκκλησίας⁴. Ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἀγιο Νικόλαο προκύπτει ἀπὸ μιὰ τρίτη ἐπιγραφὴ, τὴν ὁποία ἐπαναδημοσίευε στὸ ἴδιο ἀρχεῖο ὁ Salač μὲ τὴν ἴδια προέλευση⁵, καὶ γιὰ τὴν ὁποία ὁ P. Perdrizet σημειώνει ὅτι χρησίμευε ὡς κατώφλι στὴν ἐκκλησία

1. E. M. Cousinery, *Voyage dans la Macédoine II*, Paris 1831, 66.

2. L. Heuzey - H. Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1876, ἀρ. 6-7. Πρβλ. D. Feissel, Recueil des inscriptions chrétiennes de Macédoine du III au VI siècle, *BCH Suppl.* VIII, Paris 1983, 183-4, ἀρ. 219.

3. Μολονότι φαίνεται δυσερμῆνευτη ἡ θέση τοῦ ναοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐλληνικῆς συνοικίας καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸ ἐπισκοπεῖο, δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ τὴν θύπαρξη ἄλλου ναοῦ στὸ Πράβι, ἐνῶ ἀπὸ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἀψίδας τοῦ ἱεροῦ βεβαιώνεται ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὰ 1759. Ἐ. Κουρκούτιδος-Νικολαΐδου, *ΑΔ* 27 (1972) Χρονικά, 573-4, πίν. 515β-γ· Ἐ. Μπακιρτζῆς, "Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὴν Ἐλευθερούπολη (Πράβι)". Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Στ. Πελεκανίδη, Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ) 1983, 271 κέξ. πίν. 2γ.

4. A. Salač, "Inscriptions du Pangée, de la région Drama-Cavalla et de Philippes", *BCH* 47 (1923) 50, ἀρ. 1.

5. Salač, ὥπ. ἀν. 50 ἀρ. 2.

τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὸ Πράβι⁶. Δυστυχῶς καὶ οἱ τρεῖς παραπάνω ἐπιγραφές εἶναι σήμερα χαμένες⁷. Οἱ ἐπιγραφές αὐτὲς τῶν ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ θέση τοῦ Πραβίου στὴν εἰσοδο τῆς Πιερίας κοιλάδος ὀδήγησαν ἀπὸ πολὺ νωρὶς τοὺς ἀρχαιομαθεῖς περιηγητὲς καὶ τοὺς πρώτους ἀρχαιολόγους ποὺ μελέτησαν τὴν περιοχὴν νὰ διατυπώσουν τὴν ἀποψὴ δι τὸ Πράβι - ἡ Πράβιστα-, δπως ἀναφέρεται στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια ἡ Ἐλευθερούπολη - ὑπῆρξε μία κώμη τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων⁸. Ορισμένοι μάλιστα μὲ βάση τις φιλολογικὲς πηγὲς ἐπεχείρησαν νὰ τὴν ταυτίσουν μὲ τὰ γνωστὰ ἀπὸ τις πηγὲς ἀρχαῖα πολίσματα, δπως ὁ Φάγρης⁹ ἢ τὸ Πέργαμο¹⁰.

Τὴν ὑπαρχὴν αὐτῆς τῆς ρωμαϊκῆς κώμης ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω χαμένες σήμερα ἐπιγραφές τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐνίσχυσαν καὶ ἄλλα εὑρήματα τῆς ἴδιας ἐποχῆς ποὺ βρέθηκαν στὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου καὶ μεταπολεμικά. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι ἔνα θραῦσμα ἀναγλύφου μὲ παράσταση τοῦ τύπου τοῦ λεγομένου “Θράκα ίππέα”, ποὺ βρέθηκε ἐντοιχισμένο σ' ἔνα ἀπὸ τὰ παλιὰ σπίτια τῆς Ἐλευθερούπολης¹¹, καθώς καὶ ἔνα δεύτερο ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο μὲ ἀνάλογη παράσταση ποὺ βρίσκεται ἀκόμα ἐντοιχισμένο σὲ παλιὸ σπίτι δίπλα στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Ἐλευθερούπολης¹², ποὺ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ δείγματα ἐπιτύμβιων μνημείων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτῆς κώμης. Στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ χρονολογοῦνται ἐπίσης καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ μικροαντικείμενα, ποὺ ἔχουν βρεθεῖ τυχαῖα στὴν περιοχὴ τῆς Ἐλευθερούπολης καὶ ἔχουν παραδοθεῖ στὸ Μουσεῖο Καβάλας¹³. Ἐξάλλου, δρισμένες ἐπιγραφές ποὺ ἀνασύρθηκαν

6. P. Perdrizet, “Inscriptions de Philippes”, *BCH*24 (1900) 320-1.

7. Γιὰ τὴ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν P. Perdrizet ἐπιγραφὴ (ὅπ. ἀν.) ὑπάρχει ἡ πληροφορία δι τὸ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὕστερα ἀπὸ ἀπαίτηση τοῦ μητροπολίτου Σωφρονίου νὰ ἀπομακρυνθεῖ τὸ εἰδωλολατρικὸ μνημεῖο ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ ναὸ. Δὲ γνωρίζουμε ὡστόσο τὶ ἀπέγινε ἡ ἐνεπίγραφη πλάκα.

8. Cousinery, ὅπ. ἀν. II, 66, W. M. Leake, *Travels in northern Greece III*, London 1835 (ἀνατ. Amsterdam 1967), 178· Heuzey - Daumet, ὅπ. ἀν., 26· P. Collart, *Philippe, ville de Macédoine, depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris 1937, 77.

9. Cousinery, ὅπ. ἀν. II, 66.

10. Leake, ὅπ. ἀν. M. Δήμιτσας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις*, Ἀθῆναι 1896, (ἀνατύπ. A. N. Oikonomides, Chicago 1980), ἀρ. 804.

11. Ἀριθμ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας Λ 924.

12. Μπακιρτζῆς, δπ. ἀν. 273, πίν. 2ε-στ.

13. Προβλ. π.χ. εὑρήματα ἀπὸ τὴ θέση “Δόντι”, τὰ ὃποῖα προέρχονται πιθανότατα ἀπὸ τάφους.

Ἀριθ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας (=ΑΕΜΚ)M 1236 (Χάλκινος δακτύλιος)
ΑΕΜΚ A 3375 (Βαλσαμάριο)

ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ παλιοῦ ἐπισκοπείου μετὰ τὴν κατεδάφισὴ του¹⁴ καὶ μεταφέρθηκαν στὸ Μουσεῖο Καβάλας εἶναι πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ Πράβι, μιλονότι εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ φιλάρχαιος μητροπολίτης Σωφρόνιος συγκέντρωσε στὴ μικρὴ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τοῦ ἐπισκοπείου ἀρχαῖα εὑρήματα ἀπὸ τὰ χωριά τῆς μητρόπολης του¹⁵. Οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ωμαϊκῆς κώμης στήν Έλευθερούπολη αὐξήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν ἀναστήλωσης καὶ ἀνάπλασης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἅγιου Νικολάου, ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὰ 1971, ὅταν μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἔξωτερικῶν ἐπιχρισμάτων τοῦ ναοῦ ἀποκαλύφθηκε ἔνα πλήθος θραυσμάτων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων καθὼς καὶ θραύσματα ἐπιγραφῶν ωμαϊκῶν χρόνων ἐντοιχισμένα σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ναοῦ καὶ στήν ἀψίδα τοῦ ίεροῦ, ὅπου καὶ ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ του 1752¹⁶.

Μιὰ σειρὰ εὑρημάτων ωμαϊκῆς ἐποχῆς ἔδωσαν καὶ οἱ ἀνασκαφές ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1971¹⁷. Ωστόσο, οἱ ἀνασκαφές αὐτές, ποὺ πραγματοποιήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀναστήλωσης τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν πυρκαγιὰ, ἔφεραν στὸ φῶς εὑρήματα, τὰ ὅποια βεβαίωσαν προγενέστερες φάσεις τῆς ἴστορίας αὐτοῦ τοῦ ωμαϊκοῦ οἰκισμοῦ τῆς Έλευθερούπολης: Ἡ ἀποκάλυψη μᾶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς κάτω ἀπὸ τὸν μεταβυζαντινὸ ναὸ τοῦ Ἅγιου Νικολάου ἀπέδειξε τὴ συνέχεια τῆς ζωῆς

AEMK A 3377 (Βαλσαμάριο)

AEMK Δ 846 (Γυάλινη χάνδρα)

AEMK M 1230 (Μολύβδινο ἔλασμα).

14. ΑΔ 23 (1968) Χρονικά, 356. Ἡ κατεδάφιση τοῦ παλιοῦ ἐπισκοπείου χωρὶς προηγούμενη ἐνημέρωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὴ τὴ δυνατότητα νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἔγκαιρη περισυλλογὴ καὶ μεταφορὰ τῶν ἀρχαίων γλυπτῶν ποὺ φυλάσσονταν ἐκεῖ. Ἐν εἰλέ της προηγηθεῖ κάποια ἐνημέρωση, θὰ ἀντιμετωπίζοταν μὲ μεγαλύτερη εὐαίσθησία καὶ ἡ διάσωση τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ μητροπολίτη Σωφρονίου, ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ ὄποιον -ἐλπίζουμε όχι ὅλο- βρισκόταν διασκορπισμένο μέσα στὰ χαλάσματα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1967. Απὸ τὰ λιωμένα ἀπὸ τὴ βροχὴ χαρτιὰ περισυλλέχθηκε τότε ἔνα κατεστραμμένο Μηνᾶτο μὲ ἐνθυμίσεις, 1758, 1766, 1822, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα μελετηθεῖ. Τὸ Μηνᾶτο φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο Καβάλας. Στὴ μικρὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐπόμενη ἡμέρα στὰ ἐρείπια τοῦ παλιοῦ ἐπισκοπείου βρέθηκαν δρισμένα γλυπτά καὶ ἐπιγραφές ποὺ μεταφέρθηκαν στὸ Μουσεῖο Καβάλας (AEMK Λ731, 732, 787).

15. Ἀνάμεσα στὰ παραπάνω γλυπτὰ ἀνήκει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Λ732 ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ἀπὸ τὰ Δωμάτια τοῦ νομοῦ Καβάλας.

16. Ε. Κουρκούτιδου-Νικολαΐδου, ΑΔ 27 (1972) Χρονικά Β2 573-4.

17. Μπακιρτζῆς, ὁπ. ἀν. 283κέξ.

τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκισμοῦ στὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια, ἡ ὅποια εἶχε ἥδη τεκμηριωθεῖ μὲ τὰ ἐντοιχισμένα στὸ μεταβυζαντινὸν ναὸν ὀρχιτεκτονικὰ μέλη, καθώς καὶ τὴ χαμένη σήμερα ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων¹⁸, ἐνῶ ἡ ἀνεύρεση ἐνὸς Ἑλληνιστικοῦ τάφου τοῦ 2ου π. Χ. αἰώνα καὶ τῆς διάσπαρτης κεραμικῆς τοῦ 4ου καὶ 5ου π. Χ. αἰώνων βεβαίωσε τὴν ὑπαρξὴν τοῦ οἰκισμοῦ στοὺς Ἑλληνιστικοὺς καὶ Κλασσικοὺς χρόνους¹⁹.

Ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ, στὸν ὅποιο ἀνήκουν τὰ εὑρήματα αὐτοῦ τοῦ νεκροταφείου τῶν ρωμαϊκῶν, ἐλληνιστικῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων ἐντοπίσθηκε στὰ 1979 στὸ λόφο ποὺ ὑψώνεται ἀνάμεσα στὶς βιορεισανατολικὲς παρυφὲς τῆς πόλης καὶ στὸ σύγχρονο νεκροταφεῖο (εἰκ. 1), στὴ θέση “Παλιάμπελα”²⁰. Ὁ λόφος αὐτὸς ἐμφανίζει μιὰ φυσικὴ διαμόρφωση σὲ δύο ἄνδηρα, τὸ ὑψηλότερο ἀπὸ τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἀποτελούσε τὴν ὄχυρὴ ἀκρόπολη τοῦ πολίσματος, ἀπὸ τὴν ὅποια ἐλέγχονταν τὸ φυσικὸ πέρασμα ἀνάμεσα στὰ βουνὰ Σύμβολο καὶ Παγγαῖο καὶ τὰ ἔλη τῆς πεδιάδας τῶν Φιλίππων²¹.

Ἄπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ ποὺ συγκεντρώθηκε σὲ ἐπανειλημμένες ἐπιφανειακὲς ἔρευνες στὸ λόφο διαπιστώθηκε ὅτι ὁ λόφος ἔχει κατοικηθεῖ ὅχι μόνο στὰ Κλασσικὰ, Ἐλληνιστικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ χρόνια, ὅπως προέκυπτε ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἀλλὰ ἀπὸ πολὺ νωρίτερα, ἥδη ἀπὸ τὴν “Υστερη Νεολιθικὴ Ἐποχὴ, μὲ σαφῆ δείγματα κατοίκησης στὴν” Υστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ στὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου.

Συνδυάζοντας τὶς ἀρχαιολογικὲς πληροφορίες ποὺ ἔδωσαν τὰ εὑρήματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐλευθερούπολης, τὰ ὅποια ἀναφέραμε ἥδη, μὲ τὶς πληροφορίες τῆς ἐπιφανειακῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας στὸ λόφο “Παλιάμπελα”, καθώς καὶ δορισμένα πρόσφατα εὑρήματα ἀπὸ τὸ 1979 καὶ ἔξῆς²², θὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ συνοπτικὴ περιγραφὴ τῆς πολιτιστικῆς φυσιογνωμίας αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Ἐποχὴ ὡς τὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια.

18. Heuzey-Daumet, ὥπ. ἀν. 26, ἀριθ. 6.

19. Θ. Ἀλιμπρόαντης, *ΑΔ* 29 (1973-74) Χρονικὰ B3 841, πίν. 632β-στ.

20. Τὰ πρῶτα ἐπιφανειακὰ εὑρήματα ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ ἔφερε στὸ Μουσεῖο Καβάλας ὁ Α. Λιμπρόακης, μαθητὴς τότε γυμνασίου, μὲ τὸν ὅποιο ἀνέβηκα γιὰ πρώτη φορά στὸ λόφο.

21. *Δίων Κάσσιος* 1, 47 “Σύμβολον γάρ τὸ χωρίον ὀνομάζουσι, καθ’ ὃ τὸ ὄρος ἐκεῖνο ἐτέρῳ τινὶ καὶ εἰς μεσόγειαν ἀνατείνοντι συμβάλλει καὶ ἔστι μεταξὺ Νέας πόλεως καὶ Φιλίππων· ἡ μὲν γάρ τῶν πρός θαλάσσην καὶ ἀντιπέρας Θάσου ἦν, ἡ δὲ ἐντὸς τῶν ὄρῶν ἐν τῷ πεδίῳ πεπόλισται”.

22. *ΑΔ* 34 (1979) Χρονικὰ B2, 332. 36 (1981) Χρονικὰ B2, 343. 39 (1984) Χρονικὰ B2, 272.

I. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Η άρχαιότερη κεραμική πού συγκεντρώθηκε από έπιφανειακές άρχαιολογικές έρευνες στό λόφο "Παλιάμπελα" βρέθηκε στή βόρεια και δυτική παρειά τοῦ δευτέρου ανδήρου τοῦ λόφου και χρονολογεῖται στήν "Υστερη Νεολιθική Έποχή".

Έκτός από τήν δχι και τόσο τυπική μαύρη στιλπνή χειροποίητη κεραμική μὲ χονδρὰ τοιχώματα και στιλβωμένη έξωτερική έπιφάνεια ένδεικτική γιὰ τήν "Υστερη Νεολιθική Έποχή εἶναι μιὰ κατηγορία χειροποίητης κεραμικῆς μὲ έγχάρακτη διακόσμηση, πού ἀντιπροσωπεύεται μὲ ἐλάχιστα ἀκόμα δστρακα και προπαντὸς ἡ τυπικὴ γιὰ τήν Ανατολική Μακεδονία κατηγορία τῆς γνωστῆς ως black on red γραπτῆς κεραμικῆς, ή όποια ἀντιπροσωπεύεται μὲ ἕνα ὡς τώρα δστρακο²³. Στή Νεολιθική Έποχή ἀνήκει πιθανότατα και ἔνα εἰδώλιο μὲ σύμπλεγμα δύο μορφῶν.

Από τήν έπιφανειακή κεραμική, πού ἔχει ώς τώρα συγκεντρωθεῖ, βεβαιώνεται ἐπίσης ή κατοίκηση τοῦ λόφου στήν "Υστερη Έποχή τοῦ Χαλκοῦ. Η ἔλλειψη εύρημάτων τῶν ἐνδιαιμέσων φάσεων τῆς προϊστορίας από τήν έπιφανειακή κεραμική τοῦ λόφου δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀποφασιστικῆς σημασίας στοιχεῖο γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ μιὰ διακοπὴ τῆς κατοίκησης στό λόφο κατὰ τὶς πρώιμες φάσεις τῆς Έποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, γιατὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθεῖ σὲ τελείως συμπτωματικοὺς παράγοντες, ἀφοῦ οὔτε σημαντικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐπισκόπηση, οὔτε συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα δὲν ἔχουν ώς τώρα πραγματοποιηθεῖ στό λόφο²⁴.

Η χαρακτηριστικὴ όπωσδήποτε κεραμικὴ τῆς "Υστερης Έποχῆς τοῦ Χαλκοῦ εἶναι μιὰ κατηγορία χειροποίητης κεραμικῆς μὲ έγχαρακτη διακόσμηση, ή όποια ἐμφανίζει μεγάλη διάδοση στήν Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία στὶς πρώιμες κυρίως φάσεις τῆς "Υστερης Έποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Τὸ καλύτερο

23. Πρβλ. J. Deshayes - M. Garasanin, "Notes sur la céramique", *BCH* 88 (1964) 81κέξ. Πρβλ. Δ. Θεοχάρης- K. Ρωμοπούλου, "Ανασκαφή Ντικιλή Τας", *ΠΑΕ* 1961, 81κέξ. και J. Deshayes, *Zbornik Nat. Muz. Beograd*, 6 (1970) 21-41 (Φάση II), γιὰ τήν κεραμική τοῦ προϊστορικοῦ οίκισμοῦ Ντικιλή Τας· πρβλ. ἐπίσης C. Renfrew, *PPS* 36 (1970) 295-304 (Φάση III), γιὰ τήν κεραμική τοῦ προϊστορικοῦ οίκισμοῦ Σιταγρῶν.

24. Η νεολιθική κεραμική ἐντοπίσθηκε στήν τελευταία ἀρχαιολογικὴ ἐπισκόπηση τοῦ λόφου, ὑστερα ἀπό πολλὲς ἐπιφανειακές έρευνες ποὺ είχαν προηγηθεῖ.

χρονολογικό δριο για τὴν κεραμικὴ αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἔχει προσδιορισθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπείσακτη ΥΕΙΙΒ μυκηναϊκὴ κεραμικὴ μαζὶ μὲ τὴν ὁποίᾳ συνυπάρχει σὲ οἰκισμοὺς τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Μακεδονίας²⁵. Φαίνεται μάλιστα ὅτι μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς τοπικῆς μυκηναϊκῆς κεραμικῆς ΥΕΙΙΓ στὴ Μακεδονία ἡ κεραμικὴ αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἔξαφανίζεται ἀπὸ τὴ Μακεδονία, Κεντρικὴ καὶ Ἀνατολικὴ²⁶.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχουμε ὡς τώρα ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ καὶ προπαντὸς τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, τὰ σποραδικὰ παραδείγματα αὐτῆς τῆς χαρακτηριστικῆς τοπικῆς ἐγχάρακτης κεραμικῆς ποὺ βρέθηκαν στὸ λόφο τοῦ οἰκισμοῦ βεβαιώνουν τὴν κατοίκηση τοῦ λόφου στὴν "Υστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, τουλάχιστον ὡς τὰ τέλη τῆς ΥΕΙΙΒ περιόδου"²⁷. Η ζωὴ στὸν οἰκισμὸν πρέπει νὰ συνεχίζεται καὶ στὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Χαρακτηριστικὴ κεραμικὴ τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου ἀποτελοῦν τὰ θραύσματα λαβῶν στριφτῶν καὶ μὲ αὐλακωτὴ διακόσμηση, καθὼς καὶ ὅστρακα μὲ ἀποφύσεις²⁸. Η χειροποίητη κεραμικὴ μὲ τὰ μεγάλα ἀποθηκευτικὰ ἀγγεῖα, τὰ δποῖα συχνὰ διακοσμοῦνται στὴν περιφέρεια τῆς κοιλιᾶς καὶ τοῦ χείλους μὲ πλαστικὲς ταινίες μὲ "δακτυλιὲς", ἀποτελεῖ ἄτυπη κεραμικὴ καθημερινῆς χρήσης, ἡ δποία πρωτοεμφανίζεται στοὺς προϊστορικοὺς ἀλλὰ ἐπιβιώνει καὶ στοὺς ιστορικοὺς χρό-

25. W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939, 95· K. Wardle, "Excavations at Assiros", *BSA* 75 (1980) 247 εἰκ. 14 21α, β, ε· B. Hänsel, "Siedlungskontinuität im Spätbronzezeitlichen und früheisenzeitlichen Nordgriechenland", *Thracia Praehistorica, Suppl. Pulvudeva* 3 (1978) [1982] 274, εἰκ. 4· Ch. Koukouli-Chrysanthaki, "The Late Bronze Age in Eastern Macedonia", *Thracia Praehistorica, Suppl. Pulvudeva* 3 (1978) [1982] 231· A. Hochstetter, *Kastanas. Die handgemachte Keramik, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Band 3 (1984), πίν. 12-13.

26. Wardle, ὅπ. ἀν. 248, Hänsel, ὅπ. ἀν. 277. Η ἐγχάρακτη κεραμικὴ αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἔξαφανίζεται σχεδόν μετὰ τὸ στρῶμα 14 τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Καστανᾶ· πρβλ. Hochstetter, ὅπ. ἀν. πίν. 61 κεξ. Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ εἰκόνα στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θάσο· πρβλ. X. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, *Πρωτοϊστορικὴ Θάσος I*, Αθήνα 1992, 488-99.

27. Γιὰ ἀπόλυτες χρονολογήσεις "Υστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ μὲ βάση τὴ Μυκηναϊκὴ κεραμικὴ" V. Hankey - P. Warren, "The Absolute Chronology of the Aegean Late Bronze Age", *BICS* 21 (1974) 142-54.

28. Πρβλ. ἀντίστοιχη κεραμικὴ Κεντρικῆς Μακεδονίας, Heurtley, ὅπ. ἀν. 103-4· Wardle, ὅπ. ἀν. 260, εἰκ. 19, ἀριθ. 51 (Ἀσσηρός, Φάση I Πρώιμης Ἐποχῆς Σιδήρου): Hochstetter, ὅπ. ἀν. 57, ἀπὸ τὸ στρῶμα 12 καὶ ἔξῆς στὸν οἰκισμὸν τοῦ Καστανᾶ εἰκ. 13. Οἱ λαβές εἶναι εἴτε κατακόρυφες (ἀπὸ οἰνοχόες, εἰκ. 5γ-δ), εἴτε ὀριζόντιες (εἰκ. 5α-β).

νους²⁹. Στήν προϊστορική φάση τοῦ οἰκισμοῦ ἀνήκει ὁ πωσδήποτε καὶ τὸ θραῦσμα ἐνὸς διπλοῦ ἀγγείου. Αὐτὸ τὸ ἴδιόρρυθμο σχῆμα ἀγγείου ἐμφανίζεται κυρίως σὲ στρώματα "Υστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στήν Κεντρικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ πιθανὸν νὰ ἐπιβιώνει καὶ στήν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου"³⁰. Χωρὶς στρωματογραφικὰ δεδομένα ἀνασκαφῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν μὲ ἀσφάλεια δρισμένα δείγματα λεπίδων πυριτολίθου καὶ λιθίνων πελέκεων ποὺ ἔχουν βρεθεῖ στὸ λόφο τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ χρονολόγησή τους στήν "Υστερης Νεολιθικὴ Ἐποχὴ εἶναι πολὺ πιθανή, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι παραδείγματα λιθίνων πελέκεων ἐμφανίζονται καὶ σὲ προχωρημένες φάσεις τῆς προϊστορικῆς περιόδου"³¹.

Μὲ βάση τὶς παραπάνω ἀποσπασματικὲς ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις, οἱ ὅποιες καλύπτονται στὸ μεγαλύτερο ποσοστό τους ἀπὸ τὴν κεραμικὴ, θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε τὴν ἐγκατάσταση ἀπὸ τὴν "Υστερης Νεολιθικὴ Ἐποχὴ μᾶς μικρῆς κοινότητας στὸ λόφο, ποὺ ὑψωνόταν στὶς παρυφές τοῦ μεγάλου ἔλους, καὶ τὴν κατοίκηση τοῦ λόφου στὴν "Υστερης Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ στήν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ο πολιτιστικὸς χαρακτήρας τῆς κοινότητας αὐτῆς δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατὸν νὰ προσδιορισθεῖ χωρὶς συστηματικὲς ἀνασκαφές. Ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα δείγματα τοῦ πολιτισμοῦ της ποὺ ἔχουν ὡς τώρα συγκεντρωθεῖ προσδιορίζεται ἡ ἔνταξη τῆς κοινότητας στὴ γενικότερη πολιτιστικὴ ὁμάδα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, τόσο στὴν "Υστερης Νεολιθικὴ Ἐποχὴ (πρβλ. π. χ. τὴ γραπτὴ black on red κεραμικὴ), ὅσο καὶ στὴν "Υστερης Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου (πρβλ. ἐγχάρακτη κεραμικὴ, διπλὸ ἀγγεῖο, κεραμικὴ μὲ πλαστικὴ διακόσμηση, στριφτὲς λαβές).

29. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς κεραμικῆς αὐτοῦ τοῦ τύπου τὸν 7^ο καὶ 6^ο π. Χ. αἰώνα στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονίᾳ καὶ Θάσο τοῦ πρβλ. P. Bernard, "Céramiques de la première moitié du VII siècle à Thasos", *BCH* 88 (1964) 131-4, εἰκ. 13· X. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, "Εἰδήσεις ἐκ τῆς Θασίου Ἁπείρου", *AAA* 6 (1973) 238, εἰκ. 9α-β.

30. Γιὰ ἀντίστοιχο τμῆμα ἀγγείου σὲ στρώματα "Υστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ οἰκισμῶν Ἀνατολικῆς Μακεδονίας πρβλ. Hochstetter, ὅπ. ἀν. 175, πίν. 4, 1, πίν. 30, 3, πίν. 44. Ἀντίστοιχο σχῆμα ἀγγείου ἐμφανίζεται καὶ σὲ οἰκισμοὺς τῆς "Υστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, βλ. σχ. X. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, "Οἰκισμὸς τῆς "Υστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στὸν Σταθμὸ Αγγίστας Σερρῶν". *Αιθρωπολογικά* 1 (1980) 60 εἰκ. 4, ἀριθ. 6.

31. Πρβλ. X. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, ὅπ. ἀν. (ύπ. 30), 72. γιὰ λιθινοὺς πελέκεις σὲ στρώματα "Υστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στὸν οἰκισμὸ τοῦ Σταθμοῦ Αγγίστας.

Βασικά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων της ενδύτερης πολιτιστικής άμαδας της Ανατολικής Μακεδονίας, ή όποια δέν πρέπει να διαφοροποιεῖται ούσιαστικά από την άμαδα της Κεντρικής Μακεδονίας είναι η γεωργοκτηνοτροφική οίκονομία και η σταδιακή χρήση των μετάλλων του ίντερνατορικού της³².

II. ΑΡΧΑΪΚΟΙ - ΚΛΑΣΣΙΚΟΙ - ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στὸ β' μισὸ τοῦ 7ου π. Χ. αἰώνα ἐμφανίζονται στὰ παράλια ἀνάμεσα στὸ Στρυμόνα καὶ στὸ Νέστο οἱ πρῶτες θασιακὲς ἀποικίες. Ὁ μικρὸς οἰκισμὸς τῆς σημ. Ἐλευθερούπολης ἀπὸ νωρὶς πρέπει νὰ ἥρθε σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὶς θασιακὲς ἀποικίες τῶν παραλίων καὶ προπαντὸς μὲ τὶς γειτονικὲς Νεάπολη³³, Οἰσύη³⁴, Αντισάρα³⁵, οἱ ὄποιες στήριξαν τὴν ἐπιβίωσην καὶ τὴν ἀκμὴν τους στὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τὴν ἐνδοχώρα. Ἡ χώρα τῶν παραπάνω θασιακῶν ἀποικιῶν πρέπει νὰ συνόρειε μὲ τὸν παραγωγικὸ χῶρο τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς Ἐλευθερούπολης, ἐνῶ δ δόρμιος ποὺ ὀδηγοῦσε στὸ ἐσωτερικὸ τῆς πλούσιας θρακικῆς ἐνδοχώρας καὶ προπαντὸς στὸ χρυσοφόρο καὶ ἀργυροφόρο Παγγαῖο περνοῦσε ἀπὸ τὸ φυσικὸ πέρασμα ἀνάμεσα στὰ βουνά καὶ στὰ ἔλη ποὺ ἐλέγχο-

32. Ἡ ἐμφάνιση δειγμάτων μεταλλουργίας χαλκοῦ ἥδη ἀπὸ τὴν "Υστερη Νεολιθικὴ Ἐποχὴ καὶ πιθανὸν ἀκόμα νωρίτερα στὸν οὐκισμὸ τῶν Σιταρῶν, βλ. C. Renfrew, "Ἐμπόριο καὶ τεχνικὴ Ἑξεδίκευση", *Νεολιθικὴ Έλλάς*, Αθήνα 1973, 191 εἰκ. 120, βεβαιῶνε τὴν πρώιμη ἐμφάνιση τῆς μεταλλουργίας στὴν Ανατολικὴ Μακεδονία. Οἱ ἀνασκαφές στὸν προϊστορικὸ οἰκισμὸ "Καστρὶ" τῆς Θάσου βεβαιῶνουν τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν κοιτασμάτων χαλκοῦ στὴν "Υστερη Νεολιθικὴ Ἐποχὴ καὶ ιρσικὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν τοπικῶν κοιτασμάτων στὶς προχωρημένες φάσεις τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ στὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σαδήρου" βλ. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *Πρωτοϊστορικὴ Θάσος I*, Αθήνα 1990, 675-9. Ωστόσο, γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν κοιτασμάτων τοῦ Παγγαίου καὶ τοῦ Συμβόλου στὴν προϊστορικὴ περίοδο δὲν ἔχουμε ἀκόμα ἀρχαιολογικές πληροφορίες, πέρα ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀρχαιολογικές ἐνδείξεις πρώιμης μεταλλουργίας (;) στὰ μέσα νεολιθικὰ στρώματα τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Ντικιλή Τας; βλ. M. Seferiadis, "Dikili Tash: Introduction à la préhistoire de la Macédoine orientale", *BCH* 107 (1983) 647.

33. Γ. Μπακαλάκης, "Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα", *ΑΕ* 1936, 1 κέξ. D. Lazaridis, *Thasos and its Peraea*, Athens 1971, 36 κέξ.

34. Collart, *Philippes*, 85· Γ. Μπακαλάκης, "Ανασκαφὴ ἐν Καβάλᾳ καὶ τοῖς πέριξ", *ΠΑΕ* 1938, 75-102· Ε. Γιούρη, *ΑΔ* 20 (1965) B3 447-51· Ε. Γιούρη- Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 24 (1969) 350-1.

35. Γ. Μπακαλάκης, *ΠΑΕ* 1935, 29 κέξ.: 1936, 74 κέξ.: 1937, 64 κέξ.: Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 25 (1970) Χρονικὰ 397 κέξ. *ΑΔ* 26 (1971) 413· 28 (1973) 450 κέξ.: 32 (1977) 251 κέξ.

νται άπό τὸν οἰκισμὸν αὐτὸν³⁶.

Στήν ἐπιφανειακὴ ἔρευνα ποὺ ἔγινε δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ δείγματα ἐπικοινωνίας τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Έλευθερούπολης μὲ τὶς ἀποικίες τῶν παραλίων. Τὰ ἐλάχιστα ἀκόμα καὶ πολὺ μικρὰ δείγματα τῆς ἀρχαϊκῆς κεραμικῆς, ποὺ ἔχουμε ὡς τώρα συγκεντρώσει, μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν στὰ τέλη τοῦ 6ου π. Χ. καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα. Χαρακτηριστικὰ εἶναι δορισμένα δστρακα κυλίκων³⁷ μὲ εἰσέχον καὶ ἐπίπεδη βάση, μελαμβαφῶν ἥ μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση στὸν ὄμοι, δπως καὶ δστρακα σκύφων μὲ ὑποπρωτογεωμετρικὴ διακόσμηση στὸν ὄμοι ἀπὸ συστάδες παραλλήλων κατακόρυφων γραμμῶν ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ συγκεντρικούς κύκλους³⁸. Κύλικες καὶ σκύφοι τῶν παραπάνω κατηγοριῶν ἐμφανίζονται μὲ μεγαλύτερη συχνότητα στὰ παράλια τῆς Ανατολικῆς Μακεδονίας³⁹ καὶ στήν ἐνδοχώρᾳ⁴⁰ ὡς τὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα. Οἱ σκύφοι προέρχονται ἀπὸ μὰ ὑποπρωτογεωμετρικὴ -πιθανότατα νησιωτικὴ- παράδοση, ἀλλὰ τὰ εὑρήματα ἀρχαίου ἀγγειοπλαστείου ποὺ ἐντοπισθηκε στὴ Ν. Θάσο καὶ ἀνασκάπτεται ἀκόμα, ἔδειξαν ὅτι στὰ τοπικὰ ἐργαστήρια κεραμικῆς τοῦ Β. Αἰγαίου ἀγγεῖα αὐτῆς τῆς κατηγορίας κατασκευάζονται ὡς τὶς

36. Γιὰ τὰ ὅρια τῶν θασιακῶν ἀποικιῶν στὰ παράλια μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Νέστου πρβλ. Lazaridis, ὅπ. ἀν. (π. 33), 36-8, εἰκ. 2. Ὁστόσο, στὴ χώρα τῶν θασιακῶν ἀποικιῶν δὲν πιστεύω ὅτι ἦταν δυνατόν νὰ ἀνήκει καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ ἵδιου τοῦ Παγγαίου, ὅπου ὁ Δ. Λαζαρίδης, ἀκολουθώντας παλιότερους ἐρευνητές, τοποθετεῖ τὴν θασιακὴ ἀποικία Σκαπτὴ Υλη. Στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα οἱ Θάσιοι δὲν ἦταν δυνατό νὰ διεισδύσουν τύσο βαθειὰ στήν ἐνδοχώρᾳ, στὴν ὄποια μόλις στὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 4ου π. Χ. αἰώνα μὲ τὴν ἰδρυση τῶν Κρηνίδων κατάφερουν νὰ ἐγκαταστήσουν μὰ πολὺ βραχύχρονη ἀλλωστε θασιακὴ ἀποικία. Ἡ γνωστὴ γιὰ τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ Σκαπτὴ Υλη πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἀνατολικὰ τῆς ἀρχαίας Νεάπολης (σημ. Καβάλας). πρβλ. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, "Τὰ "μέταλλα" τῆς θασιακῆς περαιᾶς", Πόλις καὶ Χώρα στήν Αρχαία Μακεδονία καὶ Θράκη, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Θεσσαλονίκη 1990, 495-515.

37. Πρβλ. L. Ghali-Kahil, *La céramique grecque*, (Fouilles 1911-1956), Ed. Thas. VII, (1960) πίν. XXII, 34, 35, γιὰ ἀνάλογες κύλικες ἀπὸ Θάσο, καὶ Γ. Μπακαλάκης, ΠΑΕ 1935, 40 εἰκ. 8, ἀριθ. 1, γιὰ ἀνάλογες κύλικες ἀπὸ ἀποικίες τῆς θασιακῆς Περαιάς.

38. Bλ. Ghali-Kahil, ὅπ. ἀν. πίν. XX-XXI (Θάσος); Γ. Μπακαλάκης, ΠΑΕ 1935, 34-40, εἰκ. 8; ΠΑΕ 1938, 40 κέξ.; X. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, ΑΔ 26 (1971) 370 (θασιακὴ Περαιά).

39. Γιὰ ἀνάλογοις σκύφους ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς ἀποικίες τῶν παραλίων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τὴν Ὀλυνθό βλ. C. Mylonas, "Pre-persian pottery from Olynthus", *Excavations at Olynthus V*, (1933) 15 κέξ.

40. πρβ. X. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, "Ανασκαφικὲς ἔρευνες στὴν ἀρχαία Τράγιλο. Πρώτες γενικές ἀρχαιολογικές καὶ ίστορικές παρατηρήσεις". *Ἀρχαία Μακεδονία* 3 (1977) [1983] 139, 6, εἰκ. 13.

ἀρχές τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα⁴¹.

Στὴν ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ λόφου “Παλιάμπελα” ἐμφανίζονται καὶ ἀττικῆς κεραμικῆς δστρακα ποὺ χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 6ου π. Χ. αἰώνα, ὅπως π. χ. τὸ θραύσμα ἀπὸ τὴ βάση ἀττικοῦ ἀμφορέα⁴². Ἡ παρουσία τῆς ἀττικῆς κεραμικῆς παραμένει φυσικὰ σ’ ὅλο τὸν 5ο καὶ 4ο π. Χ. αἰώνα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σποραδικὰ δείγματα ἀττικῆς κεραμικῆς τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ⁴³ σημαντικὰ εἶναι τὰ θραύσματα ἐρυθρομόρφου ἀττικοῦ σκύφου τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα ποὺ βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τῆς παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου⁴⁴ καὶ τὰ ὅποια διασώζουν τμῆμα ἀπὸ μιὰ παράσταση κώμου⁴⁵. Ἀπὸ τὸν τέταρτο αἰώνα ἔχουμε περισσότερα δείγματα κεραμικῆς ποὺ προέρχονται εἴτε ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου⁴⁶, εἴτε ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τοῦ λόφου τοῦ οἰκισμοῦ⁴⁷. Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἔχουμε χαρακτηριστικὰ δείγματα μελαμβαφῶν ἀττικῶν ἀγγείων, ἀλλὰ καὶ ἀβαφῶν ἀγγείων καθημερινῆς χρήσης, ἀνάμεσα στὰ ὅποια ἔχωρίζουν καὶ θραύσματα δέξινπύθμενων θασιακῶν

41. Κ. Περιστέρη- Fr. Blondé - J. Y. Perreault - M. Brunet, “Θάσος 1985. Πρώτη ἀνασκαφὴ ἔρευνα σ’ ἓνα ἐργαστήριο ἀγγειοπλαστικῆς στὴ θέση “Φαρή” Σκάλας Μαριών”, AAA 18 (1985) 34 κέξ. Μ. Τιβέριος, “Ἀπὸ τὴ νησιωτικὴ κεραμικὴ παραγωγὴ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων στὸν βιοειοελλαδικὸ χῶρο”, AEMΘ 3 (1989) 615-21.

42. Πρβλ. τοὺς ἀμφορεῖς τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 6ου αἰώνα (τύπου B) CVA Boston 1 (USA 13) πίν. 7-8, σχέδ. 9.

43. Γιὰ τὸ θραύσμα βάσης ἀττικοῦ ληκυθίου πρβλ. B. Sparkes - L. Talcott, *The Athenian Agora XII*, (1970) πίν. 38, ἀριθ. 1115-1116.

44. Ἀλιμπράντης, ὅπ. ἀν. 841.

45. Ἀριθ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας A 4102. Γιὰ τὰ ἀνθέμια τῆς λαβῆς σκύφων τοῦ ἀγγειογράφου Monlaures, βλ. Beazley, ARV2 1924-6. πρβλ. CVA Copenhagen, πίν. 351, 2ο. Γενικότερα γὰρ σκύφους τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα βλ. Beazley, ὅπ. ἀν. 1300-1304. Ὁπωσδήποτε νεώτερος ἀπὸ τὸν ζωγράφο τῆς Πηνελόπης NS 5 (1904) 201, εἰκ. 5-6, ἀλλὰ σύγχρονος μὲ σκύφῳ Group Agora P1073, L. Talcott, “Attic black-glazed stamped ware and other pottery from a fifth century well”, *Hesperia* 4 (1935) 491, εἰκ. 13.

46. Ἀριθ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας A 4100, 4101: πρβλ.. Sparkes - Talcott, ὅπ. ἀν. πίν. 17, ἀριθ. 352 (330 π. Χ.) B πίν. 16 ἀριθ. 350 (375- 350 π. Χ.), γιὰ ἀντίστοιχους σκύφους ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορά βλ. καὶ Sparkes - Talcott, *The Athenian Agora XII*, πίν. 33, ἀριθ. 827, (375- 350 π. Χ.) μὲ μελαμβαφές κυάθιο μὲ σταμπωτὰ ἀνθέμια μὲσα σὲ roulelled κύκλους.

47. Πρβλ. χεῖλος μελαμβαφοῦς κανθάρου 4ου π. Χ. αἰώνα μὲ Sparkes - Talcott, ὅπ. ἀν. πίν. 29 ἀριθ. 697-705 (375- 350 π. Χ.), καθὼς καὶ μὲ τὰ δστρακα κανθάρων μὲ ραβδωτὴ διακόσμηση βλ. Sparkes - Talcott, ὅπ. ἀν. πίν. 29, ἀριθ. 711 (350-325 π. Χ.).

ἀμφορέων. Τὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων 5^{ου} καὶ 4^{ου} π. Χ. αἰώνα ποὺ βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου πιθανότατα προέρχονται ἀπὸ διαταραχμένους τάφους, γιατὶ εἶναι δύσκολο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ οἰκισμὸς τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐκτείνονταν σὲ τόσο μεγάλη ἀπόσταση στὰ βόρεια τοῦ λόφου, στὴν πεδιάδα, ὅπου ἐντοπίσθηκε ἡ νεκρόπολη τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Νεκροταφεῖο διπωσδήποτε τοῦ 4ου π. Χ. αἰώνα ἐντοπίσθηκε καὶ στὴ βόρεια πλαγιὰ τοῦ λόφου ποὺ ὑψώνεται στὰ ἀνατολικὰ τοῦ οἰκισμοῦ. Στὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ βρέθηκαν, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες, 3-4 κιβωτιόσχημοι τάφοι ποὺ κατεστράφησαν κατὰ τὴ διάνοιξη τοῦ δασικοῦ δρόμου ἢ ἀνοίχτηκαν ἀπὸ λαθρανασκαφεῖς. Μὲ κιβωτιόσχημο τάφο τοῦ νεκροταφείου τῆς περιοχῆς αὐτῆς (σχεδ. 1, T3) σχετίζεται καὶ ἡ ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ τοπικὸ σχιστόλιθο, ποὺ βρέθηκε ἐγκαταλειμένη σὲ χώματα λαθρανασκαφῆς⁴⁸. Ἡ ἐνεπίγραφη αὐτὴ ἐπιτύμβια πλάκα ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀρχαιότερο ἐπιγραφικὸ μνημεῖο ποὺ ἔχουμε ὡς τώρα ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης· χρονολογείται στὸν 5^{ου}-4^{ου} π. Χ. αἰώνα καὶ ἔχει σχολιασθεῖ ἀρκετὰ στὴ σύγχρονη ἔρευνα⁴⁹.

Γιὰ τὴν ἑλληνιστικὴ φάση τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς Ἐλευθερούπολης πληροφορίες δίνουν ἐπίσης ἡ ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τοῦ λόφου τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο. Στὴν ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τοῦ λόφου τοῦ οἰκισμοῦ ἐπικρατοῦν δοστρακα ἀγγείων ὕστερης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ὅπως μελαμβαφῶν καὶ ἐρυθροβαφῶν κανθάρων ἢ κανθάρων μὲ διακόσμηση ταινιωτὴ ἢ west slope, καθὼς καὶ δοστρακα μεγαρικῶν σκύφων⁵⁰. Στὸ δεύτερο αἰώνα χρονολογοῦνται καὶ τὰ εὑρήματα ποὺ ἔδωσε καὶ τὸ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο, τὸ δοποῖο ἐντοπίζεται στοὺς ΒΑ πρόποδες τοῦ λόφου καὶ ποὺ ὅπως ἔδειξε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἐκτεινόταν καὶ βορειότερα στὴν πεδιάδα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ διάσπαρτα εὑρήματα ἔχουμε καὶ τὰ εὑρήματα δύο κλειστῶν τάφων αὐτοῦ τοῦ νεκροταφείου.

48. Β. Πούλιος, *ΑΔ* 36 (1981) Χρονικὰ Β2, 343.

49. Ἡ ἐπιγραφὴ φέρει Ἀριθ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας: Λ1328 (εἰκ. 2, σχ. 2). Βλ. Β. Πούλιος, *ΑΔ* 36 (1981) [1988] Χρονικὰ Β2, 343, G. Touchais, *BCH*113 (1989) 655, M. Νικολαΐδου-Πατέρα, “Πρῶτα μηνύματα ἀπὸ μιὰ πόλη τῆς Πιερίδος”, *AEMΘ* 1 (1987) [1989] 343-52 [=Bull. épigr. 1990, 38, 491 καὶ *SEG* 38 (1988) 656].

50. Πρβλ. Δ. Λαζαρίδη, *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων*, Ἀθῆναι 1960, 77, πίν. 33, γιὰ μεγαρικούς σκύφους 2ου-1ου αἰώνα.

Τάφος Ι: Κάτω από τό δάπεδο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής τοῦ Ἀγίου Νικολάου (σχέδ. 1, Τ1). Στὰ κτερίσματα πού δημοσίευσε ὁ ἀνασκαφέας⁵¹ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἔνα ἀκόμη βαλσαμάριο⁵², καθὼς καὶ δύο μολύβδινες πυξίδες⁵³. Τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ εἰδώλια χρονολογοῦν τὴν ταφὴν στὸν 2ο π. Χ. αἰώνα⁵⁴.

Τάφος ΙΙ: Στὸ ΝΔ. ὄριο τοῦ σύγχρονου νεκροταφείου τῆς Ἐλευθερούπολης (σχέδ. 1 Τ2)⁵⁵. Κιβωτιόσχημος ἀπὸ πλάκες τοπικοῦ σχιστόλιθου. Περιεῖχε μιὰ

51. Θ. Ἀλιμπράντης, ὅπ. ἀν. 641, πίν. 632β-στ. α) ΑΕΜΚ Α3761: Λάγηνος σὲ ἀκέραιη μορφῇ: γραπτὴ διακόσμηση μὲν ἵδες χρῶμα πάνω σὲ ὑπόδευκο ἐπίχρισμα, πλατειά γιολάντα γύνω στὸν ὄμιο μὲ πυκνὸν χρῶμα στὸ ἔξωτερικό περιγραμμα καὶ ἀραιωμένο στὸν ἐσωτερικὸν δακτύλιο. Τὴ βάση τῆς λαβῆς πλαισιώνιν δίον μεγάλα λογχόσχημα φιύλλα μὲ μακρὸν μίσχο ἀπὸ ἔντονο χρῶμα. Βαμμένο μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα εἶναι τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου, ἐνῷ ἡ λαβὴ διακοσμεῖται στὴν ἐξωτερικὴ τῆς ἐπιφάνεια ἀπὸ παραλληλες πλατειές τανίες. Ἀβαφὸ εἶναι τὸ κάτω σῶμα τοῦ ἀγγείου· διαστάσεις: 0, 14μ. (ὑψος), 0,09μ. (διάμ. βάσης), 0, 9μ. (διάμ. χείλους). β) ΑΕΜΚ Α3762: Μυροδοχεῖο (βαλσαμάριο) σὲ ἀκέραιη μορφῇ, ἄβαφο, μὲ σῶμα ἀτρακτόσχημο· διαστάσεις: 0, 185μ. (ὑψος), 0,02μ. (διάμ. βάσης) 0,03μ. (διάμ. χείλους). γ) ΑΕΜΚ Α3763: Εἰδώλιο πτηνοῦ σὲ κυκλικὴ βάση (σπασμένο τὸ ράμφος): διαστάσεις: 0,09μ. (ὑψος), 0,06μ. (διάμ. βάσης) δ) ΑΕΜΚ ΕΕ1743: Εἰδώλιο καθισμένης γυναικείας μορφῆς μὲ τὰ χέρια τεντωμένα στοὺς μηροὺς· πλαγγών τοῦ τύπου “ἰερόδουλος”, κόμμωση τύπου melon friseur, χωρὶς λαμπάδιον· διαστάσεις: 0,18 μ. (ὑψος). ε) ΑΕΜΚ Μ1210: μολύβδινη πυξίδα μὲ κατακόρυφα τοιχώματα (τὸ πῶμα εἶναι κατεστραμμένο· διαστάσεις: 0,07μ. (ὑψος), 0,08μ. (διάμ. βάσης).

52. ΑΕΜΚ Μ1210: Θραῦσμα μυροδοχείου μὲ ἀτρακτόσχημο σχῆμα. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἄβαφο. Διαστάσεις: 0,11μ. (ὑψος), 0,08μ. (διάμ. βάσης).

53. ΑΕΜΚ Μ1209: Μολύβδινη πυξίδα μὲ τοιχώματα κατακόρυφα καὶ πῶμα. Διαστάσεις: 0,03μ. (ὑψος), 0,035μ. (διάμ. χείλους), 0,04μ. (διάμ. βάσης), 0, 045μ. (διάμ. πώματος).

54. Προβλ. Στ. Δρούγον· Ἰω. Τοιχότσογλον, Ἐλληνιστικοὶ τάφοι Βεροίας, Ἀθῆναι 1980, 34 πίν. 1, Π 1244 B 77 πίν. 53, Π 1462 (γιὰ τὸν τύπο τῶν μυροδοχείων). Γιὰ τὸν τύπο τῆς λαγῆνος προβλ. G. Leroux, *Lagynos*, Paris 1913, ἀριθ. 56, G. Schäffer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, Berlin 1968, 105 εἰκ. 6, 1. Ἡ διακόσμηση του ὄμιου συνδυάζει στοιχεῖα τῆς “γραμμικοῦ” καὶ “ζωγραφικοῦ” τύπου διακόσμησης· βλ. σχ. Schäffer, ὅπ. ἀν. 103. Γιὰ τὴν ἀκριβεστεροῦ χρονολόγηση τῶν ἐπιμέρους παραλλαγῶν αὐτῆς τῆς ὄμάδας ὑπάρχοιν ἀκόμα προβλήματα. Ὁπωδήποτε τὰ ἀνασκαφικὰ εύρηματα καθοδίζουν τὰ χρονολογικὰ τῆς ὥρια μέσα στὸν 2ο καὶ 1ο π. Χ. αἰώνα. Γιὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ τάφου στὸν 2ο π. Χ. αἰώνα συνηγοροῦν καὶ τὰ εἰδώλια· προβλ. τύπο πλαγγώνας· ἰερόδουλοι μὲ ἀντίστοιχα εἰδώλια Ἀβδήρων, βλ. Λαζαρίδης, ὅπ. ἀν. 66, πίν. 22 B91 ἢ Τροίας βλ. D. Thomson, “The Terracotta of the Hellenistic period”, Troy Suppl. 3, Princeton 1963, 87 κέξ. προβλ. ἀριθ. 58, πίν. XVII.

55. Ο τάφος βρέθηκε τυχαῖα σὲ σκαπτικές ἐργασίες τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ γηπέδου Ἐλευθερούπολης καὶ ἡ περισυλλογὴ τῶν κτερίσμάτων πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τῆς ἐκσκαφῆς. Ἐτοι δὲν ὑπάρχουν ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα λεπτομερῆ γιὰ τὸν τάφο· ὁ τάφος δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Β. Πούλιο, “Χρονολογημένη Ἐλληνιστικὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία”, Γ’ Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση γιὰ τὴν Ἐλληνιστικὴ Κεραμικὴ, Θεσσαλονίκη 1991 (1994), 119κέξ.

ταφὴ- ἐνταφιασμὶ, τὰ κτερίσματα τῆς ὁποίας ἦταν ἔνας ἐρυθροβαρῆς κάνθαρος⁵⁶, μέσα στὸν ὅποιο εἶχε ἐντοπισθεῖ ἔνας μικρὸς θησαυρὸς ἀπὸ 11 χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Ε΄, Περσέα καὶ Ἀνδρίσκου ἀπὸ τὸν δόποιο προκούπτει μία χρονολόγηση τοῦ τάφου στὰ 149-148 π. Χ. ἥ λίγα χρόνια μετὰ⁵⁷. Ἀπὸ τὴν περιοχὴν αὐτοῦ τοῦ τάφου περισυλλέχθηκε ἐπίστης ἔνα λιχνάρι μελαμβαφές, τὸ δόποιο ὄπωσδήποτε προέρχεται ἀπὸ τάφο τῆς Ἰδιας περιοχῆς, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀνήκει στὸν προηγούμενο κιβωτιόσχημο τάφο (σχ. 1, T2), τὰ κτερίσματα τοῦ ὁποίου, δπως σημειώσαμε συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τῶν ἐκσκαφῶν⁵⁸.

"Ἀλλα εὑρήματα χρονολογημένα στὴν Ἐλληνιστικὴ Ἑποχὴ εἶναι δρισμένα νομίσματα τοῦ 2ου π. Χ. αἰώνα ποὺ ἔχουν παραδοθεῖ στὸ Μουσεῖο Καβάλας μὲ προέλευση τὴν Ἐλευθερούπολη⁵⁹".

56. ΑΕΜΚ Α4037.

57. ΑΕΜΚ N1334: 11 χάλκινα νομίσματα: N1334α-β: Χάλκινα Φιλίππου Ε΄ (220-179 π. Χ.): ἐμπρ.: Κεφαλὴ Ἡρακλῆ μὲ λεοντὴ δεξ., ὀπισθ.: δύο αἴγες δεξ. (ΒΑ ἄνω- Φ κάτω). N1334γ-στ: Χάλκινα Περσέως (179-68 π. Χ.): ἐμπρ.: Κεφαλὴ Ἡρακλῆ μὲ λεοντὴ δεξ., ὀπισθ.: Ἱππέας δεξ. (ΒΑ μονόγραμμα ΠΕΡ, κάτω ΗΧ). Γιὰ τὸν τύπο πρβλ. H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands*, Berlin 1935, πίν. XXXVI, 1. N1334ζ: Χάλκινο Περσέως: ἐμπρ.: Κεφαλὴ Περσέως μὲ φτερωτὸ κράνος: ὀπισθ.: ἀετὸς σὲ κεραυνὸ (ΒΑ μονόγραμμα ΠΕΡ, κάτω Χ). Γιὰ τὸν τύπο πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 1276, πίν. 33. N1334η - ι: τρία χάλκινα Περσέως: ἐμπρ.: μακεδονικὴ ἀστίδα: ὀπισθ.: ἄρτη (ΒΑ μονόγραμμα ΠΕΡ, Η * Χ κάτω): γάλ τὸν τύπο βλ. SNG Cop. ἀριθ. 1281, πίν. 33. N1334ια: Χάλκινο Ἀνδρίσκου (Ψειδὸ-Φιλίππου) (149-8 μ. Χ.): ἐμπρ.: μακεδονικὴ ἀσπίδα: ὀπισθ.: ρόπαλο (Β *Α, μονόγραμμα ΦΙ κάτω). Γιὰ τὸν τύπο πρβλ. SNG Cop. ἀριθ. 1309, πίν. 33. Ο Β. Ποιύλιος πιστεύει ὅτι μιλονότι τὸ ὑπ. ἀρ. N1334ια νόμισμα ἀποδίδεται στὸν Ἀνδρίσκο, στὸ SNG Cop. ἀριθ. 1309 πίν. 33 πρόκειται γάλ νόμισμα τοῦ Φιλίππου Ε΄, ἐφόσον στὸ θησαυρὸ δὲν ἐμφανίζονται νομίσματα ψωμαίκης Δημιοκρατίας· βλ. Ποιύλιος, ὅπ. ἀν. 119.

58. Τὸ λιχνάρι μὲ ΑΕΜΚ Α4099 ἀνήκει σὲ τύπο ἀρχαιότερο ἀπὸ τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου.

59. ΑΕΜΚ N1412: Χάλκινο Θεσσαλονίκης (187-68 π. Χ.): ἐμπρ.: κεφαλὴ Διονύσου δεξ., ὀπισθ.: αἴγα δεξ. (γύρῳ Θεσσαλονίκης). ΑΕΜΚ N1413α: Χάλκινο Ἀμφιπόλεως (187-68 π. Χ.): ἐμπρ.: κεφαλὴ Ἀρτέμιδος: ὀπισθ.: Ἀντωποὶ τράγου: πρβλ. H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands*, Berlin 1935, πίν. IX, 9 ἀριθ. 35. ΑΕΜΚ N1413β: Χάλκινο Ἀμφιπόλεως (187-68 π. Χ.): ἐμπρ.: ταυνιοφόρος κεφαλὴ Ποσειδῶνος: ὀπισθ.: ρόπαλο σὲ στερφάνῃ ἀπὸ φύλλα δρυός (ἄνω ΑΜΦΙΠΟ, κάτω ΛΙΤΩΝ): πρβλ. Gäbler, ὅπ. ἀν. πίν. IX, 1-2, ἀριθ. 26. ΑΕΜΚ N1413γ: Χάλκινο Ἀμφιπόλεως (187-68 π. Χ.): ἐμπρ.: κεφαλὴ Δία ἡ Ποσειδῶνος δεξ.: ὀπισθ.: ταῦρος ποὺ πηδᾷ δεξ. (γύρῳ ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ): πρβλ. SNG Cop. 2, Macedonia, πίν. 2, ἀριθ. 63. ΑΕΜΚ N1413δ: Χάλκινο Θεσσαλονίκης (187-68 π. Χ.): ἐμπρ.: κεφαλὴ κρανοφόρου Ἀθηνᾶς μέσα σὲ στικτὸ κίνκλο: ὀπισθ.: Ταῦρος-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ· πρβλ. SNG Cop. 2, Macedonia, πίν. IX ἀριθ. 362, Gäbler, ὅπ. ἀν. πίν.

III. ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

΄Από τὴν ἐμφάνιση κεραμικῆς ρωμαϊκῶν χρόνων, καθὼς καὶ ἄλλων ατι-
ριακῶν λειψάνων στὶς βόρειες πλαγιές τῶν λόφων ὀντολικὰ τοῦ λόφου “Πα-
λιάμπελα”, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε δτὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς
ἐπεκτάθηκε στοὺς λόφους ἀνατολικὰ τοῦ ἀρχικοῦ οἰκιστικοῦ πυρήνα. Άπο τὴν
περιοχὴ αὐτὴ προέρχεται καὶ ἡ πρώτη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ ἔχουμε ἀπὸ
τὸν οἰκισμὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων⁶⁰.

Βωμόσχημη ἐνεπίγραφη βάση ποὺ ἔφερε μικρὸ ἀνάθημα. Ακέραια ἐκτὸς
ἀπὸ ἐλάχιστες κακώσεις στὴν ἐπιφάνεια τῆς πρόσθιας ὅψης. Λαξευμένη μὲ ἐπι-
μέλεια μόνο ἡ πρόσθια ὅψη, ἐνῷ οἱ ἄλλες πλευρές ἔχουν δουλευτεῖ ἀδρὰ μὲ χον-
δρὸ καλέμι. Κυματιοφόρος βάση καὶ ἐπίστεψη στὴν πρόσθια ὅψη μὲ ἀργὸ σχη-
ματοποιημένο κυμάτιο ποὺ ἐπεκτείνεται καὶ στὶς δυὸ ἀδρὰ λαξευμένες πλάγιες
ὅψεις τῆς. Στὴν πρόσθια ὅψη τῆς ἐπίστεψης ἐμφανίζονται δύο ἐγγεγραμμένα
σχηματοποιημένα γωνιακὰ ἀκρωτήρια. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ βάθρου ὁρθο-
γώνιος τόρμος μὲ δύο μικρότερους τόρμους στὴ γωνία, οἱ δποῖοι σώζουν καὶ τὴ
μολυβδοχόση. Απὸ τὴ θέση τοῦ τόρμου στὴν πάνω ἐπιφάνεια προκύπτει μιὰ
λοξὴ διάταξη τοῦ ἀναθήματος στὴ βάση.

ΑΕΜΚ Λ1325. (εἰκ. 3) Διαστάσεις μνημείου: 0,090 μ. ὑψος· 0,50 μ. πλάτος· 0,40 μ.
πάχος. Υψος γραμμάτων: 0,04 μ. Διάστιχα: 0, 02 μ. Μονόστιχη λατινικὴ ἐπιγραφὴ στὸ
ἄνω τμῆμα τῆς ἐπίστεψης ἀνάμεσα σὲ δύο ἀκρωτήρια:

San(cto) Heroni

΄Ακολουθεῖ ἔξαστιχη λατινικὴ ἐπιγραφὴ στὸν κορμὸ τῆς στήλης:

XXIII, 3. ΑΕΜΚ Ν1413ε: Χάλκινο Μακεδόνων· ἐμπρ.: Κεφαλὴ Ποσειδῶνος δεξ.: ὅπι-
σθ.: φύπαλο μέσα σὲ στεφάνη (ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ-φθαρμένο)· γιὰ τὸν τύπο πρβλ. SNG Cop.
πίν. XXXIII, ἀριθ. 1296. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν αὐτόνομων κοπῶν τῶν μακεδονικῶν
πόλεων στὰ 187-68 π. Χ. πρβλ. Ιω. Τουράτσογλου, BAR, International series 326, London
1987, 53-72.

60. Βρέθηκε πεσμένη σὲ σωρὸ μπάζων καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Καβάλας στὰ
1983.

*Apollini
Sacr(um)
M. Publicius
Jucundus*
 5   *Fl(amen) sedi(s) Apol(linis)
v(otum) s(olvit) l(ibens) a(nimo)*

Ἄπὸ τὴν ἐπιγραφὴν προκύπτει ὅτι ἡ βωμόσχημη βάση ἔφερε ἔνα ἀνάθημα, πιθανότατα ἀγαλματίδιο, ἀφερομένο στὸν Ἡρωνα- Ἀπόλλωνα καὶ ὅτι ὁ ἀναθέτης ἦταν ὁ M. Publicius Jucundus, ἵερας τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται πιθανότατα στοὺς πρώιμους ωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐν ἡ ἀνάγνωση san(cto) Heroni εἶναι σωστή, ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ συσχέτιση τῆς λατρείας τοῦ γνωστοῦ τοπικοῦ θεοῦ Ἡρωνος ἢ Ἡρωος μὲ τὴν λατρεία τοῦ Ὄλυμπίου θεοῦ Ἀπόλλωνα, συσχέτιση ποὺ εἶναι ὥδη γνωστὴ ἀπὸ ἔναν μεγάλο ἀριθμό ἀναθηματικῶν μνημείων στὴ Θράκη τῶν ωμαϊκῶν χρόνων⁶¹. Ἡ λατρεία τοῦ τοπικοῦ Ἡρωνος ἐμφανίζει μιὰ ἴδιαίτερη διάδοση στὴ Θράκη κυρίως στὸν δεύτερο μεταχριστιανικὸ αἰώνα καὶ ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας. Στὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα ὁ τοπικὸς αὐτὸς θεός, ὁ ὄποιος ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα ταυτίζεται ἐπίσης καὶ μὲ τὸν Ἀσκληπιό⁶² ἢ τὸν Διόνυσο⁶³, παριστάνεται στὸν τύπο τοῦ ἱππέα-κυνηγοῦ, τύπο γνωστὸς στὴ νεώτερη βιβλιογραφίᾳ μὲ τὴ συμβατικὴ ὄνομασία “Θράκας ἱππέας”⁶⁴, καὶ φέρει διάφορες ἐπωνυμίες κατὰ περιοχὲς⁶⁵. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ωμαϊκὴ κώμη τῆς Ἐλευθερούπολης

61. G. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, (Diss.) Leipzig 1938, 89, ἀριθ. 457 (στὴ συνέχεια *Denkmäler*), ἀνάγλυφο μὲ παράσταση “Θράκα ἱππέα” καὶ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ deo Apollini: γιὰ παραδείγματα ἀπὸ διάφορες περιοχές τῆς Θράκης πρβλ. G. Mihailov, *IGBR I*, 79, 327bis· III, 932, 976, 1106, 1397, 1457, 1459-66, 1500-2· πρβλ. καὶ *CCET II*, 1 ἀριθ. 335, ὅπου ἡ ἐπιγραφὴ - - - /θεῷ/ Ἡρωι/ [Ἀπόλλ.]ῳν· πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴ Φιλίππων, Δήμιτσας, 1065, ὅπου κατὰ τὴ διύρθωση τοῦ Kazarov, *RE Suppl.* III, 1141, Ἡρωι Ἀπόλλωνι. Γιὰ τὴ συσχέτιση λατρείας Ἀπόλλωνα καὶ Ἡρωα βλ. καὶ S. Düll, *Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit*, München 1977, 56-7.

62. Πρβλ. Mihailov, *IGBR III*, 1967, 1096, 1103, 1183-1271, 1277, 1407-8.

63. Πρβλ. A. Cumont, *Musées royaux du Cinquantenaire, Catalogue des sculptures et inscriptions antiques*, Bruxelles 1913, ἀριθ. 52, 63-5, Mihailov, *IGBR III*, 2319· πρβλ. P. Perdrizet, “Cultes et mythes du Pangée”, *Annales de l'Est* 24 (1910) 21, Collart, *Philippe*, 423.

64. Kazarov, *Denkmäler*, 90 κέξ.

65. πρβλ. Kazarov, *Denkmäler*, 90 κέξ. καὶ Δ. Κανατσούλης, “Ἡ μακεδονικὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ΙΙ”, *Μακεδονικά 5* (1961-3) [1963], 94.

στοὺς νότιους πρόποδες τοῦ Παγγαίου ἀνασκάπτεται τὰ τελευταῖα χρόνια ἵνα σημαντικὸν ἰερὸν τοῦ Ἡρωνος Αἰγαίωνείτου⁶⁶, ἡ λατρεία τοῦ ὅποιου εἶναι διαδεδομένη κυρίως στὴν περιοχὴ μεταξὺ Στρυμόνα καὶ Νέστου, μὲ ἀνατολικότερο μέχρι στιγμῆς ὅριο διάδοσης τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Τοπείρου καὶ Ἀβδήρων, καὶ βορειότερο τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Σίρων⁶⁷. Στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναθήματος ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ κώμη τῆς Ἐλευθερούπολης ὁ Ἡρων φαίνεται ταυτισμένος μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ἐπονομάζεται *sanctus*, ἐπίθετο γνωστὸν καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς τόσο στὸν Ἡρωνα⁶⁸, ὅσο καὶ στὸν Ἀπόλλωνα⁶⁹. Οἱ ἀναθέτης εἶναι πρόσωπο ἄγνωστο ἀπὸ τὴν προσωπογραφία τῆς πόλης καὶ τῆς κώρας τῶν Φιλίππων. Τὸ *gentilicium Publicius* ὑποδηλῶνει συσχέτιση μὲ ἀπελεύθερο, πρώτην δημόσιο δοῦλο⁷⁰. Ἡ αξιοσημείωτη εἶναι ἐπίσης ἡ συσχέτιση τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος *flamen* μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, γιατὶ οἱ ὡς τώρα γνωστοὶ *flamines* ἀπὸ τὴν Μακεδονία συνδέονται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα⁷¹. Ἐν ἡ

66. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, “Ιερὸν Θρακός Ἡρωνος Αἰγαίωνείτου”, *AAA* 2 (1969) 191-3, *ΑΔ* 24 (1969) Χρονικά Β2, 348-9· 38 (1983) Χρονικά Β, 322· 39 (1984) Χρονικά Β 271· 40 (1985) Χρονικά Β 322· 44 (1989) Χρονικά Β2, 374-5· Χ. Κουκούλη-Δ. Μαλαμίδου, “Ιερὸν Ἡρωνος Αἰγαίωνείτου στὸ Παγγαῖο”, *AEMΘ* 3 (1989) [1992] 553-68. Βλ. ἐπίσης P. Pilhofer, *Philippi. Band I. Die erste christliche Gemeinde Europas*, Tübingen 1995, 93-100.

67. Πρβλ. N. Κιππαρισιάδου, *Σερραϊκά Γράμματα* 51-2 (1962), 38 καὶ Γ. Β. Κυρτατζῆ, *Ιστορία τῆς πόλεως Σερρῶν I. Μίθοι*, Ἐπιγραφές, Νομίσματα, Ἀθῆναι 1967, 335, ἀριθ. 565, γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας· πρβλ. ἐπίσης τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ἀπὸ τὸ χωριό Ἐπτάμυλοι Σερρῶν, *ΑΔ* 26 (1971) Χρονικά, 416 (= Ἀριθ. Εννεάτετος Σερρῶν Λ107). Γιὰ τὴ διάδοση τῆς λατρείας τοῦ Ἡρωνος Αἰγαίωνείτου στὴ κώρα τῶν Ἀβδήρων βλ. Γ. Μπακαλάκης, “Παραστοῖοι Ἀρχαιότητες”, *Θρακικά* 8 (1938) 17. Πρβλ. ἐπίσης τὸ ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴν Ἰταλία (περιοχὴ Νεάπολης) πιθανότατα μεταφερμένο ἀπὸ τὴ Θράκη: *ILS* 4047a.

68. *ILS* 4064: *deo Heroi sancto*· 4068: *deo sancto/Eroni Briganitio*.

69. *ILS* 3221: *Apollini sancto*· 3223: *deo sancto Apollini*. πρβλ. ἐπίσης τὸν ἀναθηματικὸν βιωμὸν ἀπὸ τὴν κάτω Μοισία, *CCET IV* 196· *deo santo/Eron[i].ollini?*—, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ συμπληρωθεῖ *deo sancto/Eron[i] Apollini*.

70. Στὴ Μακεδονία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἀπελεύθεροι ἐμφανίζονται ὡς μέλη ἐπαγγελματικῶν σωματείων ἡθορχευτικῶν ἔταριστων βλ. Κανατσούλης, “Μακεδονικὴ πόλις Γ”, *Μακεδονικά* 4 (1955-1961) [1961] 254-7, ὅπ. ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γιὰ τὰ πρόσωπα μὲ τὸ *gentilicium Publicius* στοὺς Φιλίππους βλ. Δ. Κανατσούλης, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία (Απὸ τὸν 148 π. Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου)*, Ἐλληνικά (Παράρτημα 8) Θεοσαλονίκη 1955, 1198-1202 (στὴ συνέχεια *MP*).

71. *Flamines* εἶναι γνωστοὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικίᾳ τῶν Φιλίππων, ὅπου δῆμος συνδέονται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα: Collart, *Philippe*, 265, 412· πρβλ. Κανατσούλης, “Μακεδονικὴ πόλις ΓΙΙ”, *Μακεδονικά* 6 (1964-5) [1965] 53, A. Wardman, *Religion Statecraft among the Romans*, London 1982, 16. L. Borman, *Philippi. Stadt und Christengemeinde zur Zeit des Paulus*, Leiden-New York-Köln 1995, 42-44.

ἀνάγνωση τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι σωστή, τότε βεβαιώνεται ὅτι καὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων οἱ *flamines* δέν ἀσκουν μόνον τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα⁷², ἀλλὰ καὶ τὴ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ἄλλων θεῶν, ὥπιος συνέβαινε στὴ Ρόμη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας⁷³. Η ἀναφορὰ τοῦ *flamen sedis* παραπέμπει σὲ ἀντίστοιχες ἐπιγραφές τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὥπιος π. χ. *flamen templi Aesculapi*⁷⁴, καὶ θυμίζει καὶ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων, ὥπου τὸ *sedis* διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ *mensa*⁷⁵. Τερέας τοῦ Ἡρωνος Λύλωνείτου ἀναφέρεται σὲ δίγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ πρὸς τὴ θεότητα ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Παραδείσου (ἀρχ. Τόπειρο)⁷⁶.

Τὰ ὑπόλοιπα εὑρήματα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων προέρχονται ἀπὸ τὴ νεκρόπολη τῆς ρωμαϊκῆς κώμης καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ηδη δημιοւμενά: βρέθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου⁷⁷ καὶ στὴν παλαιὰ συνοικία τῆς Ἐλευθερούπολης ποὺ ἀπλώνεται στοὺς βιορειοδυτικοὺς πρόποδες τοῦ λόφου “Παλιάμπελα”⁷⁸. Αρκετὲς ἀπὸ τις ἐπιτύμβιες πλάκες βρέθηκαν ἐντοιχισμένες στὸ μεταβυζαντινὸν ναὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Η συγκέντρωση ἐπιτυμψίων ρωμαϊκῶν μνημείων στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου σὲ συνδυασμό μὲ τὴν ἀνεύρεση τοῦ τάφου τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέψῃ ἐνδείξεις γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς νεκρόπολης τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων στὴν περιοχὴ τῆς Ἐλληνιστικῆς νεκρόπολης⁷⁹.

Απὸ τις δημιοւμενές ἐπιγραφές τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀναδημοւεύονται ἐδῶ δύο, γιατὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸ τῆς πρώτης καὶ τὴν ἀποτείχιση τῆς δεύτερης προέκυψαν δρισμένες συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις στὸ κείμενό τους.

I

ΑΔ 31 (1976) Χρονικὰ B2, 337-8, Πίν. 266γ (εἰκ. 4, 5).

Λείπει τὸ ἄνω τμῆμα τῆς στήλης, ὅπου τὸ δόρθιον ἢ τετράγωνο βάθυσμα μὲ τὴν ἀνά-

72. πρβλ. CIL IV 1185: *flamen Neronis*.

73. ILS 4927: *flamen Dialis*: 6099: *flamen Martialis*: Wardman, ὥπ. ἀν. 16, 32.

74. ILS 5461: *flamen templi domini Aesculapi*: 7129: *sacerdos arae Augusti*: 7014: *sacerdos ad templ./ Rom. et Aug.*

75. Ἀριθμ. Εύρ. Μουσείου Φιλίππων Λ132: *mensam cum sedibus*: πρβλ. ILS 5438: *Apollini signum sacr. sedemque dicavit*.

76. Πρβλ. καὶ Μπακαλάκη, *Θρακικά* 8 (1937) 21.1

77. Χ. Πέννας, ΑΔ 30 (1976) Χρονικὰ B2, 338.

78. ὥπ. ἀν. 11 καὶ 12.

79. Χ. Πέννας, ΑΔ 30 (1976) Χρονικὰ B2, 338.

γλυφη παράσταση. Από τὸ βάθυσμα σώζεται μικρό τμῆμα ἀπό τὴν κάτω πλευρὰ μὲ ἀπολεπισμένη ἐπιφάνεια. Διαστάσεις μνημείου: 0, 75 μ. ὕψος· 0,535 μ. πλάτος ἄνω· 0,56 μ. πλάτος κάτω· 0,19 μ. πάχος. Υψος γραμμάτων: 0,03-0,035, 0,04, 0,05 μ. Διάστιχα: 0,02 μ.

Zipyr(on) Sudilae fi(lius)
ann(onum) V h(ic) e(st)
Bendis Sauciles fi(lia)
mate[r, Sa]uciles Sa-
5   uciles [f]i(lius) et Prim[a]
Zipae fi(lia) nepoti
d(e) s(uis) f(aciendum) c(uraverunt)

Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ Ζιπυρῶνος, γιοῦ τοῦ Σουδίλα, ποὺ πέθανε σὲ ἡλικία πέντε ἑτῶν (στ. 1-2). Τὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ἀφιερώνοιν ἡ μητέρα του Βενδίς, κόρη τοῦ Σαυκίλη (στ. 3-4), δι πάππος του Σαυκίλης, γιός τοῦ Σαυκίλη (στ. 4-5) καὶ ἡ γιαγιά του Πρίμα, κόρη τοῦ Ζίπα (στ. 5-6).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λατινικὸ ὄνομα *Prima*⁸⁰ τὰ ὄνόματα τῆς ἐπιγραφῆς *Zipyron* (Ζιπύρων), *Bendis* (Βενδίς) καὶ *Zipa* (Ζίπας) εἶναι θρακικὰ⁸¹. Ἀντιθέτως τὸ ὄνομα *Sudila* (Σουδίλας), ποὺ παραπέμπει στὰ γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν Φιλίππων ὄνόματα *Σαδάλας*⁸², *Σεδίλας*⁸³ καὶ *Σαιδίλας*⁸⁴ δὲ μαρτυρεῖται, ἐξ ὅσων γνωρίζω, μέχρι τώρα. Ἀγνωστο ἐπίσης μοῦ εἶναι τὸ ὄνομα *Sauciles*, τὸ ὅποιο περιέχει τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὰ θρακικὰ ὄνόματα *Sausa*⁸⁵ καὶ *Sautes*⁸⁶ ρίζα

80. Γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἀπόδοση Πρίμα ἡ Πρείμα στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης βλ. ἐνδ. Michailov, *IGBR I*, 174bis, 177bis. I, Indices, 441.

81. Γιὰ τὸ ὄνομα Ζίπας καὶ Ζείπας βλ. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, [ἐπαν. 1976] (στὴ συνέχεια *Sprachreste*), στὴ λέξη Ζίπας, ὃπου παραδείγματα ἀπὸ τὴ Θάσο καὶ τοὺς Φιλίππους. Γιὰ τὰ ὄνόματα Ζιπύρων, Ζιπυρό καὶ Βενδίς βλ. Detschew, *Sprachreste*. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ὄνομα Βενδίς βλ. πρόσφατα O. Masson, "Les noms théophores de Bendis en Grèce et en Thrace", *MH45* (1988) 6-12.

82. Τὸ ὄνομα Σαδάλας ποὺ φέρει καὶ ὁ γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ὁδούσων Κότυος ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν κοινῶν θρακικῶν ὄνομάτων βλ. καὶ Detschew, *Sprachreste*, Σαδάλας.

83. Προβλ. *CIL III*, 6115a: *Zipas Sed. f. (Καβάλα)*, ποὺ διορθώνεται *Zipas Sed(ila) f. βλ.* Mateescu, *Emendazioni*, 35, ἀριθ. 36: προβλ. Mihailov, *IGBR 659*, 1690, ὅπου Σεδείλας Βρινέζεος.

84. Προβλ. *BCH 24* (1900) 309: Σαιδείλας Διοσκουρίδον (Πρώτη Παγγαίον-χώρα Φιλίππων).

85. Detschew, *Sprachreste*, στὴ λέξη *Sausa*: προβλ. *CIL III* 14507, I, 44: C. Iul(ius) Sc(upis).

86. Detschew, *Sprachreste*, στὴ λέξη *Sautes*: προβλ. *CIL X* 3590: C. Iuli Pudentis --- qui Dines Sautis nat(ione) Bessus.

Sau. Άπο τὴ μορφὴ τῆς στήλης καὶ τὴ μορφὴ τῶν γραμμάτων θὰ μποροῦσε ἡ ἐπιγραφὴ νὰ χρονολογηθεῖ στὸν πρῶτο μεταχριστιανικὸ αἰώνα.

II

ΑΔ 31 (1976) Χρονικὰ B2, 338 πίν. 267α εἰκ. 6, 7, 8 [=Ἄριθ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας Λ 1365] (εἰκ. 19).

Τύλικό: Μάρμαρο ούπόλευκο χονδρόκοκκο.

Διαστάσεις μνημείου: 0,64 μ. ὑψος· 0,80 μ. μέγιστο μῆκος· 0,12 μ. πάχος.

Μέ τὴν ἀπομάκρινση τῆς ἐνεπίγραφης πλάκας ἀπὸ τὸν στυλοβάτη τοῦ διτικοῦ προστώον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἅγιου Νικολάου δόθηκε ἡ δινατότητα νὰ μελετηθεῖ καλύτερα τὸ μνημεῖο καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ σωζόμενο κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς. Πρόκειται γιὰ ἔνα θραύσμα μιαρμάρινης πλάκας ἀπὸ τὴν ὅποια σώζεται μόνον τὸ ἄνω πέρας, ὅπου διαμορφώνεται μιὰ στενὴ ἐσοχὴ ("πατούόμα"). Η ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίσης λαξευμένη, ἀλλὰ μὲ λιγότερη ἐπιμέλεια ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐνεπίγραφη ὅψη. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ θραύσματος σώζεται τμῆμα τριστιχῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς:

---?] *Varinius* [---?

—*libe]r Aug(usti) VIvir Aug(ustalis)*—

—*Jis Q. Volusio Saturnin[o*---

Άπὸ τὸ σωζόμενο ἀποσπασματικὸ ἐπιγραφικὸ κείμενο προκύπτουν δύο πρόσωπα. Τὸ ἀναφερόμενο σὲ ὄνομαστική, ποὺ κατασκεύασε τὸ μνημεῖο, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὅποιον σώζεται μόνον τὸ *gentilicium* *Varinius*, καὶ τὸ ἀναφερόμενο σὲ δοτικὴ γιὰ τὸ ὅποιο πιθανότατα ἔχει κατασκευάσει ὁ *Varinius* τὸ μνημεῖο. Τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου σώζεται ἀκέραιο: *Q(uintus) Volusius Saturninus*. Στὸν [;] *Varinius* τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὄνομα τοῦ ὅποιον προβάλλεται μὲ ἴδιαίτερα τονισμένο μέγεθος γραμμάτων, πρέπει νὰ ἀναφέρονται καὶ οἱ τίτλοι τοῦ δευτέρου στίχου --R. AUG. VIVIR AUG[--. Ο *Varinius* κατέχει τὸ ἀξιωμα τῶν *VIvir Aug(ustalis)*, γνωστὸ θρησκευτικὸ ἀξιωμα σχετικὸ μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα, τὸ ὅποιο ἐμφανίζεται σὲ μιὰ σειρὰ ἐπιγραφῶν τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων⁸⁷. Η συμπλήρωση τοῦ τίτλου ποὺ προη-

87. Γιὰ τὸ ἀξιωμα τῶν *VIviri Augustales* τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων βλ. Collart, *Philippes*, 268. Απὸ τὴν πόλη τῶν Φιλίππων ἔχουμε μία ἀποσπασματικὴ ἐπιγραφὴ σὲ ἐπιστύλιο· βλ. P. Lemerle, "Nouvelles inscriptions latines de Philipps", *BCH* 61 (1937) 412, ἀριθ. 3. ἐνῶ τὰ ἄλλα παραδείγματα προέρχονται ἀπὸ τίς κῶμες τῆς ἀποικίας,

γεῖται --]R. AUG δὲν εἶναι δινατὸν νὰ εἶναι ἀσφαλής. Θὰ μποροῦσε νὰ προταθεῖ π. χ. ἡ συμπλήρωση [dendropho]r(us) Aug(ustalis) κατὰ τὸ παράδειγμα ἐπιγραφῆς τῶν Φιλίππων⁸⁸, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ διτὸ τὸ ἐπίσης μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα συνδεδεμένο θρησκευτικὸ ἀξιώμα κατέχουν συχνὰ VI*viri* Augustales⁸⁹, ἀλλὰ ἡ ἐπανάληψη τοῦ Aug(ustalis) καὶ ἡ θέση τοῦ τίτλου τοῦ dendrophorus πρὸιν ἀπὸ τοῦ VI*vir*⁹⁰ δὲν ἔξασφαλίζουν μιὰ τέτοια συμπλήρωση. Μιὰ ἄλλη συμπλήρωση ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προταθεῖ εἶναι Libe]r(tus) Aug(usti), πιθανότερη, νομίζω, ἀπὸ τὴν προηγούμενη, μὲ βάση μία ἀποσπασματικὴ ἐπιγραφὴ τῶν Φιλίππων, ὅπου ἀναφέρονται ἀπελεύθεροι τοῦ Αὐγούστου⁹¹. Φυσικὰ δὲν ἀποκλείονται καὶ ἄλλες συμπληρώσεις. Ὡστόσο, ἡ συμπλήρωση Aug(usti) εἶναι ὁπωσδήποτε πιθανότερη ἀπὸ τὴ συμπλήρωση Aug(ustalis).

Ὦς VI*vir* Aug(ustalis) ὥστόσο ὁ Varinius τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευθερούπολης πρέπει νὰ εἶναι ἀπελεύθερος, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ διτὸ ἀπὸ τὴν τάξη αὐτὴ προέρχονται οἱ Augustales⁹². Ἀπὸ τὴν ωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων καὶ τὶς κῶμες τῆς ἔχουμε μιὰ σειρὰ VI*viri* Augustales, στοὺς ὁποίους προστίθεται τῷρα καὶ ὁ Varinius τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευθερούπολης. Τὸ gentilicium Varinius δὲν εἶναι ἄγνωστο στὴν προσωπογραφία τῶν Φιλίππων, ἀπὸ τὴν ὁποία μᾶς εἶναι γνωστοὶ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι, ὅπως π.χ. ὁ M. Varinius Philippicus, ἀλλὰ καὶ ἀπελεύθεροι⁹³. Η ἀποσπασματικὴ διατήρηση τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν

βλ. Collart, *Philippes*, 268-9. Στὰ παραδείγματα τοῦ Collart προστέθηκε καὶ ἡ πιθανότατα ἀπὸ τοὺς Φιλίππους προερχόμενη σαρκοφάγος στὴ Θεσσαλονίκη, βλ. Φ. Πέτσας, "Λατινικαὶ ἐπιγραφαι Θεσσαλονίκης", *AE* 1950-1, 62-3, ἀριθ. 6. Γιὰ Augustales ἀπὸ τοὺς Φιλίππους προβλ. καὶ P. Lemerle, "Inscriptions latines et grecques de Philippes", *BCH*58 (1934) 466, ἀριθ. 7. βλ. ἐπίσης, Κανατσούλη, "Μακεδονικὴ πόλις III", *Μακεδονικά* 6 (1964-5), 60, ὑποσ. 1. L. Bormann, *Philippi*, 45-46.

88. Lemerle, *BCH*58 (1934) 466, ἀριθ. 7.

89. Κανατσούλης, "Μακεδονικὴ πόλις III", *Μακεδονικά* 6 (1964-5) 60, ὑποσ. 1.

90. *CIL* XIII, 1961.

91. Lemerle, *BCH*58 (1934) 449-50, ἀριθ. 1. .

92. Γιὰ τὴ σχετικὴ μὲ τοὺς Augustales βιβλιογραφία βλ. Κανατσούλη, "Μακεδονικὴ πόλις III", *Μακεδονικά* 6 (1964-5) 59, σημ. 9. βλ. ἐπίσης J. H. Oliver, "Gerousiae and Augustales", *Historia* 7 (1958) 472-96, καὶ R. Duthoy, "Les Augustales", *ANRW* II, 16, 2 (1978) 1254-1309. L. Bormann, *Philippi*, 45-46.

93. βλ. *CIL* III, 658, Lemerle, *BCH*61 (1937) 413, ἀριθ. 6· πρβλ. σχετικὰ καὶ Κανατσούλης, ΜΠ ἀριθ. 1069, 1067. Ἔνας M. Varinius Chresimus ἀναφέρεται ὡς cultor Silvani στοὺς Φιλίππους· βλ. Κανατσούλη, ΜΠ ἀριθ. 1070. Τὸ gentilicium Varinius ἐμφανίζεται ἐπίσης σὲ κῶμες τῆς ἀποικίας· βλ. *CIL* III, 602, 683 (Δοξάτο).

τίτλων τοῦ [.]. Varinius τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευθερούπολης δὲν προσφέρει τὴν δυνατότητα γιὰ κάποια πιθανὴ συσχέτιση μὲ τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές τῶν Φιλίππων πρόσωπα μὲ τὸ ὕδιο gentilicium.

Tὸ gentilicium Volusius στὸ δεύτερο ὄνομα τῆς ἐπιγραφῆς (Q. Volusius Saturninus) παραπέμπει στὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν πατρικίων τῆς Ρώμης Volusii, ἀπὸ τὴν ὅποια προηλθαν δύο ὑπατοὶ⁹⁴, μὲ τὸ ὕδιο ὄνομα, Q. Volusius Saturninus⁹⁵. Ἡ μόνη ώστόσο περίπτωση γιὰ νὰ σχετισθεῖ ἔνας ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους μὲ τὸν πιθανότατα ἀπελεύθερο [.]. Varinius στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Ἐλευθερούπολης θὰ ἥταν ἡ ἀνάθεση κάποιου τιμητικοῦ μνημείου στὸν ὑπατο. Ἡ μορφὴ ὅμως τῆς ἀποσπασματικὰ σωζόμενης ἐνεπίγραφης πλάκας παραπέμπει περισσότερο σὲ πλάγια τοιχώματα σαρκοφάγου καὶ ὅχι σὲ πλάκα ἐπένδυσης βάθρου τιμητικοῦ μνημείου. Ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ θραῦσμα σαρκοφάφου καὶ ὅχι ἐπένδυση βάθρου, ἡ μοναδικὴ τελικὰ περίπτωση ποὺ ἀπομένει γιὰ νὰ σχετισθεῖ ὁ [.]. Varinius τῆς ἐπιγραφῆς μὲ ἔναν ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους εἶναι ἡ χορήγηση κάποιας τιμητικῆς διάκρισης ἀπὸ τὸν δεύτερο στὸν πρῶτο, περίπτωση γιὰ τὴν δοκίμα δὲ συνηγορεῖ ἡ κατάληξη]is, ποὺ ἐμφανίζεται πρὸιν ἀπὸ τὴν δοτικὴ Q. Volusio Saturnini (ἡ κατάληξη αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ ὄνομαστικὴ ἡ γενικὴ - λιγότερο πιθανὴ εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς σὲ δοτικὴ πληθυντικοῦ). Πιθανότατα ὁ Q. Volusius Saturninus τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι πρόσωπο ἀσχετο μὲ τοὺς ὄμιώνυμους ὑπάτους, ἀλλὰ ἡ σχέση του μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Volusii βεβαιώνεται ἀπὸ τὸ gentilicium. Ἡ τιμητικὴ ἐπιγραφὴ στὸν ὑπατο τῆς ὕδιας οἰκογένειας L. Volusius Saturninus στὴ Θράκη εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴν παρούσια τῶν Volusii στὴ Θράκη⁹⁶, ἐνῷ ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφὴ τῆς Δράμας βεβαιώνεται ἡ ἐγκατάσταση μελῶν τῆς ὕδιας οἰκογένειας στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων⁹⁷. Ἀν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐλευθερούπολης εἶναι ἐπιτύμβια καὶ ἀσχετη μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους, τότε ἔνα μέλος τῆς ὕδιας οἰκογένειας, ὄμιώνυμο μὲ τοὺς δύο γνωστοὺς ὑπάτους, πρέπει νὰ ἥταν ἐγκατεστημένο στὴν περιοχὴ τῆς ϕωμαΐκῆς κώλυτης τῶν Φιλί-

94. S. Tregiari, "Family life among the staff of the Volusii", *TAPhA*, 105 (1975) 393-401. Βλ. καὶ *CIL* VI, 2, 1043-4; *CIL* VI 4, 1430-31, 7281-7393.

95. Q. Volusius Saturninus ὑπατος στὰ 56 μ. Χ. Q. Volusius Saturninus ὑπατος στὰ 92 μ. Χ.: πρβλ. *CIL* VI σελ. 1043-4 καὶ *PIR* 486-7, ἀριθ. 664-5.

96. *CIL* III, 727, A. Dumont, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, (réunis par Th. Homolle), Παρίσι 1892, 421, ἀριθ. 89 (ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Γανοχώρων, στὰ παράλια τῆς Προποντίδος 3ος μ. μ. Χ. ἢ 87 μ. Χ.)

97. Δήμιτσας II, 1018= *CIL* III, 640.

πων, ποὺ τοποθετεῖται στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης. Τὸ νεκροταφεῖο τῆς κώμης αὐτῆς, τῆς ὁποίας ὀκόμη ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα, πρέπει νὰ ἔκτείνονταν στὴν περιοχὴ τοῦ μεταβυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἅγίου Νικολάου.

Τὴν ὑπαρξὴν αὐτῆς τῆς νεκροπόλης τῶν ωμαϊκῶν χρόνων στὴν περιοχὴ ὅπου ἀργότερα κτίσθηκε ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ μεταβυζαντινὸς ναὸς βεβαιώνουν τὰ ἐντοιχισμένα στὸν ναὸν αὐτὸν θραύσματα ἐπιτυμβίων μνημείων, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀνεύρεση μιᾶς ἐπιτάφιας ἐπιγραφῆς ωμαϊκῶν χρόνων στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς κάτω ἀπὸ τὸν μεταβυζαντινὸν ναὸ⁹⁸.

Ἄριθ. Εὑρ. Μουσείου Φιλίππων Λ 1558 (εἰκ. 9).

Θραύσματα ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης. Λείπουν ἄνω καὶ κάτω πέρας τῆς στήλης. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στὸ ἄνω μέρος τῆς πρόσθιας ὅψης τῆς στήλης, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὄποιον ἔχει λαξευθεῖ μὲν ἐπιμέλεια. Τὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τμῆμα τῆς πρόσθιας ὅψης, ὅπως καὶ οἱ κρόταφοι καὶ ἡ πίσω ὅψη τῆς στήλης ἔχοντα δουλευτεῖ ἀδρὰ μὲν τὸ καλέμι. Διαστάσεις μνημείου: 0,055 μ. σωζ. ὑψος· 0,40 μ. πλάτος· 0,14 μ. πάχος. Ὑψος γραμμάτων: 0,02-0,03 μ. Διάστιχα: 0,01 μ. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς λείπει ἡ ἀρχὴ. Τὰ σωζόμενα ἔχην γραμμάτων στὸν πρῶτο στίχο δυσδιάχριτα.

*Σκαρούσης Βίθ-
νος οὐδός εἰερευ-
θῆς δὲ μυστα-
{α}γογῶν ἐτῶν
τριάκοντα ἐτελε-
ύτησεν ἐτῶν. π
Ἡρως χαῖρε. Χαῖρ-
ε καὶ σὺ παρ{α}ω-
δίτα.*

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο ἀπὸ τὸν ὃποῖο σώζονται μόνο ἐλάχιστα λείψατα ἡ ὑπόλοιπη ἐπιγραφὴ δὲν ἐμφανίζει προβλήματα ἀνάγνωσης. Σημειώνονται τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη στὶς λέξεις εἰερευθῆς, μυσταγογῶν, παραδίτα. Στὴν τελευταία λέξη ἐπισημαίνεται ἡ χρήση τοῦ τύπου παραοδίτης ἀντί τοῦ συνηθισμένου παροδίτης. Ἡ μορφὴ τοῦ Ω ἀνεβάζει τὴν χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς στὸν

98. Ἀλιμπράντης, ὥπ. ἀν.

3ο και 4ο μ. Χ. αιώνα, έποχή στήν οποία χρονολογεῖται και ή έπανεμφάνιση τής έλληνικής γλώσσας ως έπισημης στίς έπιγραφές των Φιλίππων. Τὰ ἀναφερόμενα στὴ στήλῃ ὃνόματα εἶναι θρακικά. Τὸ ὄνομα Σκαρούσης σχετίζεται μὲ τὸ θρακικὸ ὄνομα Σκάρις⁹⁹ καὶ μιὰ σειρὰ ἄλλων ὀνομάτων¹⁰⁰ καὶ τοπωνυμικῶν¹⁰¹ μὲ τὴ ρίζα σκαρ. Τὸ ὄνομα Βίθυς εἶναι πολὺ κοινὸ θρακικὸ ὄνομα ποὺ ἐμφανίζεται μὲ μεγάλη συχνότητα στήν περιοχὴ τῶν Φιλίππων¹⁰². Ο Σκαρούσης Βίθυος, δ ὅποιος πέθανε σὲ ἡλικία 80 ἐτῶν ἀναφέρεται ως ἵερευθεὶς¹⁰³ μυσταγωγῶν¹⁰⁴ σὲ ἡλικία τριάκοντα ἐτῶν. Ἡ μνεία τῶν μυσταγωγῶν ἐντάσσει τὴν ἐπιγραφὴ στὶς γνωστὲς ἀπὸ τὶς φιλολογικές καὶ ἐπιγραφικές μαρτυρίες διονυσιακές λατρεῖες τῆς ἀρχαίας Θράκης, οἱ ὄποιες στήν περιοχὴ τῶν Φιλίππων σχετίζονται συχνὰ καὶ μὲ ταφικές τελετές¹⁰⁵.

"Αν θέλουμε νὰ συνοψίσουμε τὶς φιλολογικές καὶ ἀρχαιολογικές πληροφορίες ποὺ ἔχουν ως τώρα συγκεντρωθεῖ γιὰ τὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ τῆς Έλευθερούπολης στοὺς Ἰστορικοὺς χρόνους θὰ καταλήξουμε στὰ ἑξῆς συμπεράσματα: Στὴ θέση τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ συνεχίσθηκε, πιθανὸν καὶ χωρὶς διακοπὴ τῆς κατοίκησης, ἡ ζωὴ στοὺς Ἰστορικοὺς Χρόνους. Ο οἰκισμὸς αὐτὸς ποὺ κρατοῦσε τὸν ἔλεγχο τῆς εἰσόδου στήν Πιερία κοιλάδα ἀπὸ τὰ ἀνατολικὰ, τουλάχιστον ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου π. Χ. αιώνα δέχτηκε τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ

99. Υπὸ τὸ Σ τοῦ δευτέρου σωζόμενου στίχου ἀνήκει στὸ ὄνομα, τότε ἔχουμε τὸ ὄνομα Σκαρούσης· πρβλ. Detschew, *Sprachreste*, στὴ λέξη Σκάρις· πρβλ. Collart, *BIAB* 17 (1950) ὅπου τὸ ὄνομα Κάρωσης· πρβλ. Detschew, *Sprachreste* στὴ λέξη Κάρωσης, Κάρωσσος.

100. Detschew, *Sprachreste* στὴ λέξη Σκαρούζες.

101. Detschew, *Sprachreste* στὶς λέξεις Σκάρες, Σκαρπίαρα, Σκαριωτασαλούρα.

102. Detschew, *Sprachreste* στὴ λέξη Βίθυς· πρβλ. καὶ πρόσφατα, F. Papazoglou, "Stèles anthropomorphes et amorphes de Pélagonie", *ZAnt* 27 (1977) 146-7.

103. Ιερεύομαι μὲ τὴ σημασία τοῦ ἀφιερώνομαι σὲ κάποια θεότητα. Συνήθως τὸ οῷμα ἐμφανίζεται στὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ, ιερεύω· πρβλ. D. Knibbe, "Neue Inschriften aus Ephesos VII" *JÖAI* 150 (1972-5) 76-7, ἀριθ. 6: ιερεύοντ[οις] Κλ(αυδίου) Ρωμύλου (στ. 8-9).

104. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴ τῶν "πρὸ πόλεως μυστῶν" ἀπὸ τὴν Ἔφεσο, Knibbe, ὅπ. ἀν. Στὴν φρ. Προκλίωνος μυσταγωγοῦ (στ. 12-3), ἡ λέξη δὲν ἔχει τὴν κυριολεκτικὴ σημασία, δηλ. αὐτὸς ποὺ εἰσάγει στὰ μυστήρια (πρβλ. Πλούστ. Ἀλκιβ. 34), ἀλλὰ ταυτίζεται μὲ τὸ "μύστης".

105. Γιὰ τὴ διονυσιακὴ λατρεία καὶ τοὺς μύστες τοῦ Διονύσου στὴν περιοχὴ βλ. Collart, ὅπ. ἀν. 270 (μύσται Διονύσου), P. Perdrizet, "Voyage dans la Macédoine première", *BCH* 18 (1894) 445, *BCH* 24 (1900) 305, Collart, *Philippes*, 417-8· πρβλ. καὶ Κανατσούλη, "Μακεδονικὴ πόλις I", 274-6. Γιὰ τὶς σχετικές ταφικές τελετές πρβλ. Collart, *Philippes*, 475, ὑποσ. I καὶ Γ. Μπακαλάκη, "Αρχαῖα εὑρήματα ἐκ Νέου Σκοποῦ Σερρῶν", *AE* 1936, Χρονικὰ 18-9.

επίδραση τῶν ἀποικιῶν τῆς θασιακῆς περιοχάς καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν διαμέσου τῆς Θάσου ἡ ἀπευθείας πολιτική καὶ πολιτιστική ἐπιφροή τῆς Ἀθήνας. Στὸν 4ο π. Χ. αἰώνα μὲ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Θασίων στὴν περιοχὴ τοῦ Δάτου καὶ τῶν Κρηνίδων¹⁰⁶ ὁ οἰκισμὸς πρέπει νὰ προσαρτήθηκε στὴ χώρα τῆς θασιακῆς ἀποικίας τῶν Κρηνίδων γιὰ νὰ περάσει πολὺ γρήγορα στὴν κυριαρχία τῶν Μακεδόνων μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς περιοχῆς στὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β' καὶ τὴν μετατροπὴ τῆς θασιακῆς ἀποικίας τῶν Κρηνίδων σὲ μακεδονικὴ πόλη μὲ νέο ὄνομα, Φίλιπποι.

Ἡ ζωὴ στὸν οἰκισμὸν συνεχίσθηκε χωρὶς διακοπὴ στὰ ἑλληνιστικὰ καὶ ἀργότερα στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια. Ἡ θέση τοῦ οἰκισμοῦ στὸ σταυροδρόμι δύο βασικῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν τῆς “ἄνω ὁδοῦ” καὶ τῆς “κάτω ὁδοῦ”¹⁰⁷, δικαιιολογεῖ τὴν ἐγκατάσταση Ρωμαίων, ἡ παρουσία τῶν ὄποιων βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἕνα μεγάλο ποσοστὸ λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ταφικῶν τελετῶν συνδεδεμένων ἀποκλειστικά μὲ τὴν ρωμαϊκὴ θρησκεία¹⁰⁸. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση Ρωμαίων, πιθανότατα ἀπελευθέρων, ποὺ φέρουν θρησκευτικὰ ἀξιώματα χορηγημένα ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων, καθὼς καὶ ἡ ἐμφάνιση ἐνός μέλους τῆς οἰκογένειας τῶν Volusii. Στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια πιθανότατα ἡ πόλη ἐπεκτείνεται καὶ πέρα ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ οἰκιστικὸ πυρήνα στὶς βόρειες ὑπώρειες τῶν λόφων ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ λόφο “Παλιάμπελα”.

Ἐκτὸς ἀπὸ λατινικές ἐπιγραφὲς σώζονται καὶ ἐπιγραφές στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα χρονολογημένες μετὰ τὸν 2ο π. Χ. αἰώνα¹⁰⁹. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση τῆς χρήσης τοῦ τὸν ἀντὶ τοῦ θ σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ, ἵδιωματισμὸς ποὺ ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφὲς τῆς ἐνδοχώρας τῆς θασιακῆς περιοχῆς¹¹⁰ καὶ ὁ

106. Ἡ ἐντόπιση τῆς τοιχισμένης ὀκρόπολης στὴ θέση “Βασιλάκι” ἐμφανίζει μία πλησέστερη στὴν “Ἐλευθερούπολη ἐγκατάσταση τῶν Θασίων” βλ. Σ. Σαρματζίδου, “Ἐγνατία ὁδός. Ἀπὸ τοὺς Φιλίππους στὴ Νεάπολη”, *Τιμητικὸς τόμος Δ. Λαζαρίδη*, Θεσσαλονίκη 1990, 560-88.

107. Βλ. Δ. Σαμσάρης, “Τὸ ὁδικὸ δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια ὥς τὴν Ρωμαϊκὴ κατάκτηση”, *Μακεδονικά* 14 (1974) 123κτᾶ.

108. Πρβλ. τὴν γιορτὴ Παρεντάλια, ἡ Rosalia, Rosa ἡ Ρόδα· P. Perdrizet, “Inscriptions de Philippes, Les Rosalies”, *BCH*24 (1900) 299κτᾶ, , P. Collart “Παρακαύσουσιν μοι ὁδοῖς”, *BCH*55 (1931) 58-69, Collart, *Philippes* 475-82 καὶ κυρίως 477, ὅπ. 1, διόπι ἡ σχετικὴ γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων βιβλιογραφία.

109. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἐλευθερούπολη Perdrizet, *BCH*24 (1900) 307.

110. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ν. Γαληφοῦ ΑΔ 27 (1972) Χρονικὰ B2, 529, ἀριθ. 2, πίν. 464β (=Αριθμ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας Α875).

όποιος πιθανότατα σχετίζεται με τή χρήση τῆς ἐλληνικῆς ἀπό τὸν τοπικὸν πληθυσμὸν. Η παρουσία τοῦ θρακικοῦ στοιχείου ἄλλωστε ἐπισημαίνεται καὶ ἀπό τὴν συχνὴν ἐμφάνιση θρακικῶν ὀνομάτων στὶς ἐπιγραφές ποὺ ἔχουν βρεθεῖ, χωρὶς αὐτὸν νὰ σημαίνει ὅτι εἶναι δινατόν τὰ ὄντα πατέα αὐτὰ νὰ ἀποτελέσουν ἀσφαλῆ στοιχεῖα γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἐθνογραφικῆς σύνθεσης τοῦ πολισματος, ἀφοῦ ἡ συνύπαρξη ἐλληνικῶν καὶ θρακικῶν ὀνομάτων στὶς ἴδιες οἰκογένειες ποὺ γενικεύεται στοὺς ωμαϊκοὺς χρόνους ἐμφανίζεται ἀπὸ πολὺ νωρὶς ὥστι μόνο στήν θασιακὴ περιοία καὶ τὴν ἐνδοχώρα της¹¹¹, ἀλλὰ καὶ στήν ἴδια τὴ Θάσο¹¹².

Ποιὸ ἦταν τὸ ὄνομα τῆς ωμαϊκῆς κώμης εἴναι ἀκόμα ἄγνωστο. Ορισμένοι πιστεύουν ὅτι τὸ ὄνομα *Κερδιώξισιν*, ποὺ ἀναφέρει ἡ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν P. Perdrizet ἐπιγραφὴ, ἀποδίδει τοπωνύμιο¹¹³, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ σχετισθεῖ καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς κώμης (*vicus*) τῆς σημερινῆς Έλευθερούπολης. Ἀλλὰ τὰ ἐπίθετα τῶν *vicani* δὲ φαίνεται ὅτι ἀποδίδουν ὄντα πατέα φυλετικῶν ἢ θρησκευτικῶν διμάδων καὶ δὲν ἀποτελοῦν ὄντα πατέα πόλεων¹¹⁴. Σὲ μιὰ ἄλλη ἐπιγραφὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ ἐπισκόπου Σωφρονίου ἀναφέρεται ἕνα ἄλλο τοπωνύμιο, οἱ *Sceveni*. Η ἐπιγραφὴ βρισκόταν στὴ συλλογὴ τοῦ μητροπολίτη Έλευθερούπολης Σωφρονίου, ἀπ' ὅπου μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Καβάλας τὸ 1967, μετά τὴν κατεδάφιση τοῦ παλιοῦ ἐπισκοπείου¹¹⁵.

111. Πρβλ. Δ. Λαζαρίδη, "Ἐπίγραμμα Παιοίων ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη", *AE* 1976, 178· πρβλ. ἐπίσης τὶς ἐπιγραφές τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀπὸ τὸ Ἱερὸ τοῦ Διονύσου στὴ Δράμα: *ΔΔ* 25 (1970) Χρονικὰ B2, 401-2, πίν. 436α.

112. H. Seyring, "Quatre cultes de Thasos", *BCH* 51 (1927) 216-8, J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et des cultes de Thasos I. De la fondation de la cité à 196 avant J.C.*, Etud. Thas. III (Paris 1954), 15-7, 27, 34, 48, 310.

113. Δ. Σαμσάρης, *Iστορικὴ Γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἅρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, 135, 170 (Κερδιόσδη); πρβλ. καὶ F. Papazoglou, "Le territoire de la colonie de Philippes", *BCH* 106 (1982) 105 (Κερδωζεῖς), καὶ *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, *BCH Suppl.* XVI, Paris 1988, 411.

114. πρβλ. π. χ. τὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Νέο Σκοπὸ *AE* 1936, Χρονικὰ 18-9, ὅπου ἀναφέρεται ἡ κώμη Ὄλδηνῶν.

115. Πρβλ. *ΔΔ* 23 (1968) Χρονικὰ B2, 356 πίν. 303α (ὅπου φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς). Ἡ προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς προσδιορίστηκε πρόσφατα ἀπὸ μιὰ φωτογραφία τῆς στήλης ποὺ βρέθηκε στὸ ἀρχεῖο Μουσείου Καβάλας. Στὴν πίσω ὅψη τῆς φωτογραφίας ὑπάρχει ἰδιόχειρη σημείωση τοῦ μητροπολίτου Σωφρονίου. Ο Σωφρόνιος, ποὺ ὡς γόνος τῆς φιλάρχαις οἰκογένειας Σταμούλη διακρινόταν γιὰ τὴν ἀρχαιομάθειά του, διατηροῦσε, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ ἄλλες φωτογραφίες τοῦ ἀρχείου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πληροφορίες τοῦ Γεωγίου Μπακαλάκη, στενὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν τότε ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, τὸν ὅποιο κατὰ τὴ συνήθειά του νὰ ἔξελληνίζει τὰ ἔντις προέλευσης ὄντα πατέα είχε μετονομάσει σὲ Γεώργιο Παντοπωλίσκο. Ἐν Πραισίω

Ἄριθμ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας Λ767 (εἰκ. 10)

Ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια πλάκα ἀπό τοπικὸ σχιστόλιθο. Σώζεται ἀκέραια ἐκτός ἀπό ἐλάχιστες κακώσεις στὸ περίγραμμά της. Δὲν ὑπάρχουν διαμορφωμένοι κρόταφοι, ἀδρὰ λαξεψιένη καὶ ἡ πίσιν ἐπιφάνεια τῆς πλάκας. Τὸ ἄνω πέρας τῆς στήλης καμπτινόγραμμο καὶ τὸ ἄνω εὐθύγραμμο. Διαστάσεις μνημείου: 1,20 μ. ὑψος· 0,40 μ. πλάτος ἄνω-κάτω· 0,45 μ. πλάτος μέσον. "Υψος γραμμάτων: 0,045-0,05 μ. διάστιχα: 0,01-0,015, 0,02 μ.

	<i>Dagus Zi-</i>
	<i>pyronis fil-</i>
	<i>ia reliquit</i>
	<i>vicanis Scev-</i>
5	<i>evenis* CXX ut</i>
	<i>ex usuris eor-</i>
	<i>um vescant-</i>
	<i>ur quot {quot}</i>
	<i>annis rosis a-</i>
10	<i>dalant(ur) quot</i>
	<i>si non fecer(int)</i>
	<i>tum dab(itur) po-</i>
	<i>ena vicanis</i>
	<i>Antherita-</i>
15	<i>nis* CCXXX</i>

Ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ὅποια ἀπὸ τὴν μορφὴν τῶν γραμμάτων (πρβλ. τὴν μορφὴν τοῦ Δ=Δ) χρονολογεῖται στὸν 3ο- 4ο αιώνα, ἐντάσσεται στὴ γνωστὴ σειρὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς ζωμαΐκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς γνωστὲς ζωμαΐκὲς γιορτὲς τῶν νεκρῶν Ροζάλια καὶ Παρεντάλια, τὶς ὅποιες οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοι εἶχαν μεταφέρει στὴν περιοχὴν τοῦ Παγγαίου¹¹⁶. Ἡ *Dagus*, κόρη τοῦ Ζιπύρωνος¹¹⁷, ἀφησε στὴ διαθήκη της τὸ ποσὸ τῶν ἑκατὸν

(Παγγαίου) τῇ 31 Ιουλίου 1935. Τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ὑπηρεσίᾳ Καβάλας. Ἄριθμ. 125. Ἡ πλάξης ἡ πλάξης ἀποστέλλω φωτογράφημα ἔξηχθη, ὡς / μοῦ εἶπεν ὁ κομίσας μοι αὐτὴν αὐτοκινητοτῆς, ἀπὸ τῷ "Παλιόρροφο", ὃπου ἀνεκαλ ὑφῆσαν καὶ ἐρείπια / ἴδιορρούθμου ἐκκλησίου, τὰ ὅποια ἐπεσκέφθητε / ὡς ἔμαθον, καὶ ἡμιποδίσατε τὴν κατεδάφισιν / ἡ περαιτέρω ἐκσκαφάς. Ο Ἐλευθερουπόλεως Σωφρόνιος.

116. Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 299-323. Collart, *BCH* 55 (1931) 58-69. Collart, *Philippe*, 474-85.

117. Τὸ ὄνομα *Dagus*, ἐξ ὄσων γνωρίζω, δὲν μαρτυρεῖται ἀλλοῦ. - "Ενα ἐνδιαφέρον (καὶ

εἴκοσι δηναρίων¹¹⁸ στοὺς κωμῆτες (*vicani*) *Sceveni* (Σκευηνοὶ) μὲ τὸν ὅρο νὰ διαθέτουν τοὺς τόκους αὐτοῦ τοῦ ποσοῦ γιὰ τὸ συμπόσιο τῶν ἐτησίων ροζαλίων, τῆς γνωστῆς ρωμαϊκῆς γιορτῆς τῶν νεκρῶν, ποὺ εἶχε εὐρύτατη διάδοση στὴν περιοχὴ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ συχνὰ κείμενα ἀντίστοιχων διαθηκῶν¹¹⁹. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση τῆς λέξης *rosis* (=ρόδοις)¹²⁰. Σὲ περίπτωση ποὺ δὲν τηρηθεῖ ὁ ὄρος τῆς διαθήκης δρίζεται ὡς ποινὴ (*pœna*) ἡ μεταφορὰ τοῦ ποσοῦ διπλασιασμένου στοὺς κωμῆτες *Antheritani* (Ἀνθηριτηνοὶ), οἱ ὅποιοι προφανῶς θὰ ἀναλάβουν τὴν ἐκτέλεση τῆς διαθήκης¹²¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γιορτὴ τῶν Ροζαλίων, ποὺ μαρτυρεῖται στὴν περιοχὴ τῆς Ἐλευθερούπολης, ἀπ’ ὅπου ἦταν ἡδη γνωστὴ ἡ τέλεση τῶν ρωμαϊκῶν Παρενταλίων¹²², τὸ ἐνδιαφέρον τῆς

ἀπὸ γλωσσικὴ ἀποψη) παράλληλο εἶναι ἡ παρατιθέμενη ἀπὸ τὸν Collart (*Philippe*, 474, σ. 1) ἐπιγραφὴ: ..... *Secus, Firmi filia, reliquit vicanibus (!) Satricenis* CXL ut m(anibus) i(nferis) decimo Kalandas parentetur* (ἀπό: J. Carcopino, *Mélanges Parvan*, Bucarest 1934, 77 - Selian).

118. Γιὰ τὸ (διαφορετικὸ) ὑψος τῶν χορηγουμένων ποσῶν πρβλ. ἀνάλογες ἐπιγραφές μὲ κείμενα διαθήκης ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ γιορτὴ τῶν Ροζαλίων: Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 310 ἀριθ. 3 (Προσωτσάνη), καὶ 305, ἀριθ. 2 (περιοχὴ Καβάλας), ὅπου τὸ ποσό ἀνέρχεται σὲ ἑκατὸν πενήντα δηνάρια.

119. Γιὰ ἀντίστοιχη χρήση τοῦ ρήματος *vescor* πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν 'Αλιστράτη, Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 314, ἀριθ. 6. Πρβλ. ἐπίσης τὴν ἐπιγραφὴ σαρκοφάγου ἀπὸ τὴ Χαριτωμένη Δρόμας Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 312. Τὸ ωριμα adalant ἐμφανίζει κάπιο πρόβλημα ἀνάγνωσης, γιατὶ δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ τύπος τοῦ alo=τρέφω ἢ τρέφομαι μὲ τὴν πρόθεση ad. Στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Προσωτσάνης, Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 310, ἀριθ. 3, ὁ ἐκδότης διαβάζει adaint=adeant, τύπος ποὺ διορθώθηκε ἀπὸ τοὺς Ch. Picard-Ch. Avezou, *BCH* 38 (1914) 49 σὲ adurant καὶ ἀποκαταστάθηκε πάλι σὲ adeant ἀπὸ τὸν Collart, *BCH* 55 (1931) 59, ὑποσ. 7 καὶ 67, ὑποσ. 4. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ αε στὴ θέση τοῦ ε εἶναι συχνὴ στὶς ἐπιγραφές, ἀλλὰ στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Μοισείου Καβάλας Λ767 εἶναι καθαρὴ ἡ κεραία τοῦ L, ποὺ ἀποδίδεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὥπως στὸ reliquit. ἔτσι ὡστε νὰ εἶναι δινατὸν νὰ προταθεῖ καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀνάγνωση καὶ στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Προσωτσάνης, adalant(ur): πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴ Σέλιανης, Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 315, ἀριθ. 7: sed ut ex reditu eorum ii qui s(upra) s(scripti) s(un)t monimentum eius et parentium eius colant et ipsi alantur...

120. Γιὰ ταυτόσημη χρήση τῶν λέξεων *Rosa* καὶ *Rosalia* καὶ τὴν ἀντίστοιχία τοὺς μὲ τὴ λέξη ρόδα βλ. Collart, *BCH* 55 (1931) 63, ὑποσ. 3, 4.

121. Γιὰ ἀντίστοιχη μεταφορὰ ποσοῦ διαθήκης πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴ Θεσσαλονίκης, ὅπου τὸ ποσό μεταφέρεται στὸ θίασο τῶν Δροιοφόρων: Ch. Picard-Ch. Avezou, "Le testament de la prétresse thessalonicienne; rites et cultes de la Macédoine", *BCH* 38 (1914) 38-62 (=IG X 2, ἀρ. 260). Γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ποσοῦ σὲ ἄλλες ὁμάδες προσώπων ἡ κῶμες βλ. Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 321. πρβλ. καὶ P. Lemerle, "Le testament d' un Thrace à Philippe", *BCH* 60 (1936) 336, ὅπου ἀναφέρεται ἀντίστοιχη μεταφορὰ διπλασιασμένου ποσοῦ ἀπὸ μιὰ ὁμάδα σὲ ἄλλη.

122. Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 320, Salač, *BCH* 47 (1923) 50, ἀριθ. 2.

επιγραφής επικεντρώνεται κυρίως στή μνεία τῶν δύο ὀνομάτων καὶ μητῶν (*vicanī*) τῶν Sceveni καὶ τῶν Antheritani. Τὸ δεύτερο τοπωνύμιο θὰ μποροῦσε νὰ σχετισθεῖ καὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ λέξη ἄνθος, ἀλλὰ οἱ καταλήξεις παραπέμπουν σε θρακικὰ τοπωνυμικά¹²³. Οἱ *vicanī* πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ὄμιδες κατοίκων τῆς χώρας τῶν Φιλίππων, ποὺ ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν *incolae*¹²⁴, ἀλλὰ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματός του δὲν εἶναι πάντα εὔκολο νὰ προσδιορισθεῖ μὲ ἀσφάλεια. Μὲ τὸν προσδιορισμὸν τῆς προέλευσης τῆς ἐνεπίγραφης στήλης, ἔνα ἀπὸ τὰ δύο ἀναφερόμενα στὴ στήλη τοπωνύμια *Sceveni* ἢ *Antheritani*, θὰ μποροῦσε νὰ συσχετισθεῖ μὲ τὸν γνωστὸ οἰκισμὸ στὸ “Παλιόπαζο”¹²⁵, ἐνῷ ὁ ωμαϊκὸς οἰκισμὸς τῆς Ἐλευθερούπολης θὰ μποροῦσε νὰ διεκδικήσει τὸ δεύτερο τοπωνύμιο. Ωστόσο, ἐπειδὴ ἡ τοπογραφικὴ σημασία τῶν ἐπιθέτων τῶν *vicanī* καὶ ἡ ταύτιση τῶν ὀνομάτων αὐτῶν μὲ συγκεκριμένες καῶμες δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἔξαρκβωμένη¹²⁶, δὲν ξέρω κατὰ πόσον θὰ μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν

123. Γιὰ τὶς καταλήξεις *anus*, *enus*, *inus* καὶ τὴ σύνδεσὴ τῆς μὲ θρακικὰ ἑθνικὰ πρβλ. A. Dumont, *Inscriptions et monuments figurés de la Thrace*, Paris 1897, 81 καὶ G. G. Mateescu, *Ephemeris Dacoromana I.* (1923) 135, ὥπ. 5.

124. Papazoglou, *BCH* 106 (1982) 105.

125. Γιὰ τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρο τῆς θέσης “Παλαιόπαζο”, ποὺ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Παλιὸ Χορτοκόπι, ἐδωσαν ὄρισμένες πληροφορίες οἱ E. Schütz-H. Ungern, *Wanderungen im Pangeon* 1981, (Kortokopri II) 49-55, εἰκ. 15, 16, 17, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη πραγματοποιηθεῖ συστηματικὴ ἐπιφανειακὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα. Στὴν πρώτη ἐπιφανειακὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς, ἡ ὅποια ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες ἔξατίας τῆς πυκνῆς βλάστησης, ἡ ἐπιμελήτρια ἀρχαιοτήτων Στ. Σαμαρτζίδοι ἐπεσήμανε τὴν ὑπαρξὴν περιβόλου καὶ λείψανα ναΐσκου παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ὁ ὅποιος πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Σωφρόνιο “ἐκκλησίδιο”, καθὼς καὶ λείψανα κιβωτιόσχημων τάφων. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν τειχισμένο αὐτὸ οἰκισμὸ ἡ Στ. Σαμαρτζίδοι ἐντόπισε καὶ βραχογραφήματα ἀντίστοιχα μὲ τὰ βραχογραφήματα τῆς περιοχῆς Κρυονερίου- Φιλίππων καὶ Παγγαίουν ΑΔ 37 (1982) Χρονικά B2. Σὲ αὐτοφίᾳ ποὺ πραγματοποίησα τὸ Μάϊο τοῦ 1987 στὴ θέση αὐτὴ, προχώρησα μὲ μεγάλες δυνοκολίες ἔξατίας τῶν πυκνῶν πυργαλαῖων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιβόλου, ὅποιοι στὰ δρύγυματα τῶν λαθρανισκαρέων εἶναι ἐμφανεῖς οἱ τοῖχοι κτηρίων- προφανῶς κατοικῶν-, ποὺ ἀπὸ τὴν κεραμικὴν πρέπει νὰ χρονολογοῦνται στοὺς ὑστερορωμαϊκοὺς- παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

126. Μολονότι ἡ χορήση τοῦ ὄρου *vicanī* παραπέμπει σὲ τοπωνύμια καῶμῶν πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι οἱ *vicanī* στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων ἐμφανίζονται σχεδόν κατὰ κανόνα σὲ ἐπιγραφές ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὶς ταφικὲς γιορτές τῶν ροζαλίων καὶ σὲ ἀντιπαράθεση μὲ θρησκευτικὲς ὄμιδες, ὅπως “μύσταις”, “συμποσίῳ θεοῦ Δουρεγέθου”, “συμποσιασταῖς Ήρωνος”. Ἐπίσης, πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴν ἵδια περιοχὴ ἐμφανίζονται ἐπιγραφές μὲ διαφορετικὰ ὄνόματα *vicanī*, διπλῶς π. χ. στὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σέλιανης (σημ. Φίλιπποι) α) *vicanīs Media[li]nis*, *CIL* III, 656· β) *vixani/bus Satricenisi*, Collart, *BCH* 54 (1930) 376. Τὰ δύο τοπωνύμια τῆς ἐπιγραφῆς *Sceveni* καὶ *Antheritani*

vicani Sceveni και Antheritani, ὅπως ἄλλωστε και τὸ "Κερδώξισιν" τῆς ἐπιγραφῆς τῶν παρενταλίων στὴν ἀναζήτηση τοῦ ὀνόματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐλῆς τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης.

Ἡ συιστηματικοίση τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας τόσο στὴν περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς θέσης "Παλιάμπελα" στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης, ὅσο και στὴν περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς θέσης "Παλιόπραβο" θὰ προσδιορίσει τὶς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν γειτονικῶν οἰκισμῶν σχέσεις στοὺς ὑστερορωμαϊκούς, παλαιοχριστιανικούς και βυζαντινοὺς χρόνους.

*Ἐφορεία Προϊστορικῶν και
Κλασσικῶν Αρχαιοτήτων Καβάλας*

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη

ἐντάσσονται στὴ γνωστὴ σειρὰ τῶν τοπωνυμίων τῶν αιωνίων ποὺ εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων και τὰ ὅποια ἐμφανίζουν τὴν κατάληξη eni (Satriceni, Coreni, Scaporeni, Tasibasteni- Ἑλλ. -ηνοὶ π. χ. Προπτοισορηνοὶ) ἢ anī (Suritani, Medianī) · πρβλ. Collart, *Philippes*, 286-7. Πρβλ. ἐπίσης τὰ τοπωνυμικά Σερωηνὶ και Ἡρουνὶ στὴν ἐπιγραφὴ τῆς περιοχῆς Τρίττα τοῦ Παγγαίου, τὴν ἀφειδωμένη στὴ Θεά Ἀλμωπία· βλ. Γ. Μπακαλάκης, "Περὶ Ἀλμωπῶν και Ἀλμωπίας θεᾶς", *ΠΑΑ* 12 (1937) 485, P. Collart, "La vigne de la déesse Almopéenne au Pangée", *BZG* 1943, 9-21. Ο Collart σχετίζει τοὺς Σερωηνὶ τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὴν πόλη Σίριν ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος VIII, 155, και ἡ ὅποια ταυτίζεται μὲ τὴν σύγχρονη πόλη Σέρρες. Πρβλ. ἐπίσης τὸ τοπωνυμικὸ Ὀλδηνοὶ, Γ. Μπακαλάκη, *AE* 1936 Χρονικὰ, 18-9.

RESUME

Un ancien village à Eleuthéroupoli, dans le département de Kavala

Un ancien village, appartenant à la colonie romaine de Philippe, a été localisé à Eleuthéroupoli, dans le département de Kavala. Des inscriptions et des documents archéologiques de l'époque romaine trouvés dans la région témoignent de sa présence. Les documents archéologiques indiquent que ce site a été habité, sans interruption, de l'époque préhistorique jusqu'à l'époque romaine. La première phase d'habitation de ce village a été localisée sur la colline qui se dresse entre les côtés NE de la ville et le cimetière moderne, sur le site de Paliampela. Ensuite, à l'époque romaine, le site s'est étendu à l'est de cette colline de Paliampela. Le cimetière du village romain se trouvait du côté de l'église post-byzantine de Ayios Nicolaos d'Eleuthéroupoli car, en dessous de cette église, il a été découvert une inscription funéraire de l'époque romaine (fig. 9; voir Th. Alimprantis, AD 29 (1973-4) Chroniques B 3, 841, pl. 632 β-στ). Le nom de ce village romain reste inconnu. Une inscription funéraire (AD 23 (1968) Chroniques B 2, 356, pl. 303 α), qui faisait partie de la collection de Sofronios, l'archevêque d'Eleutheroupoli, donne deux noms de villages, Scevini et Antheritani (fig. 10). L'un de ces deux noms peut peut-être être attribué au site romain d'Eleuthéroupoli.

De la région située à l'est de la colline de Paliampela provient la première inscription votive (probablement du début de l'époque romaine) que l'on a du site romain (fig. 3). Cette inscription est une dédicace à Héron-Apollon, faite par le prêtre du temple d'Apollon, Publicius Iucundus. Cette inscription est publiée ici pour la première fois.

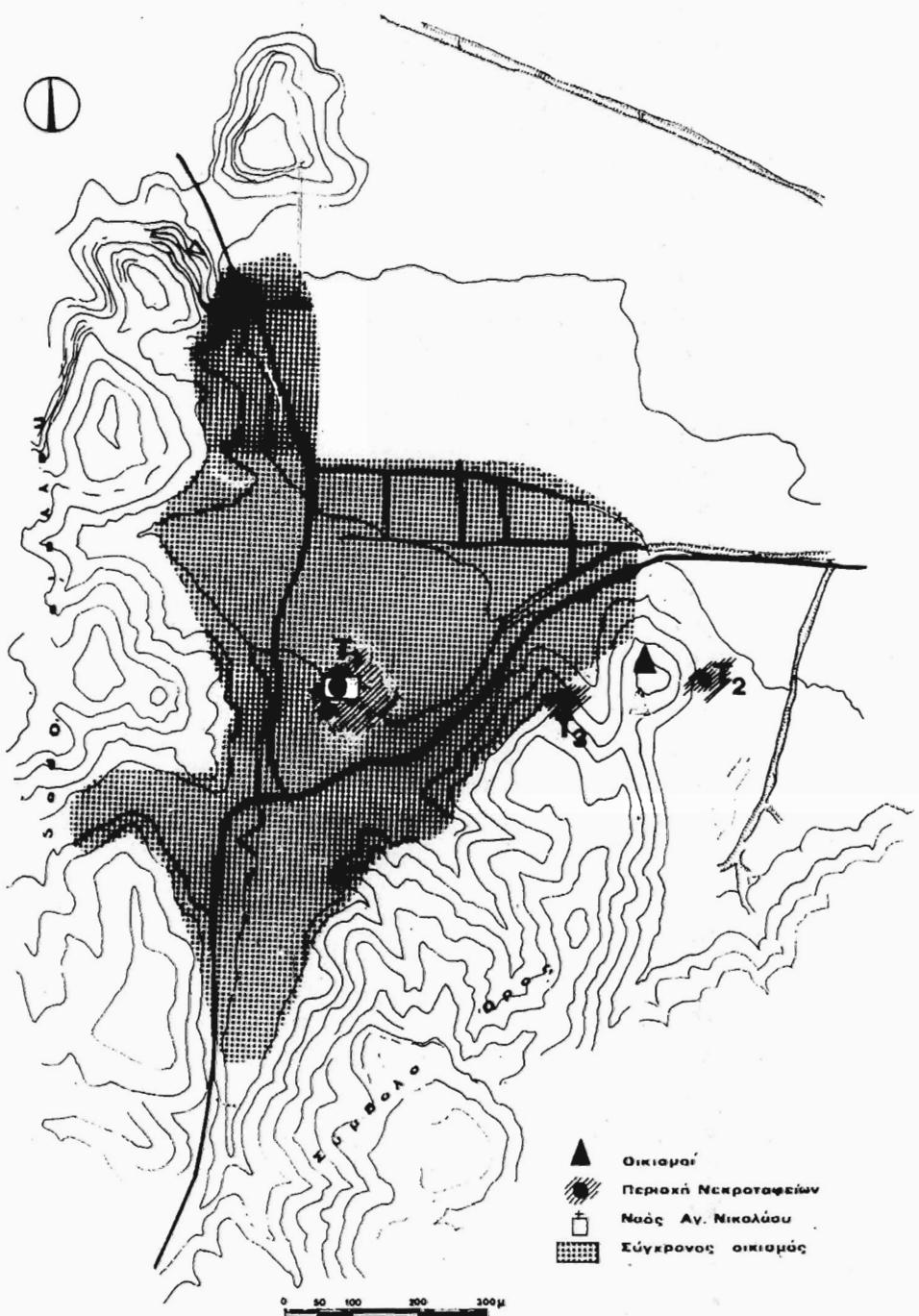
Des inscriptions provenant de l'église d'Ayios Nikolaos d'Eleuthéroupoli, déjà publiées précédemment, deux sont à nouveau publiées dans cet article. Le nettoyage de la première de ces inscriptions et le dégagement de la seconde du mur dans lequel elle était encastrée, permettent de faire des compléments et des corrections à leurs textes: I. AD 31 (1976) Chroniques B2, 337-8, pl. 266 γ (fig. 4,5). II. AD 31 (1976) Chroniques B2, 338, pl. 267 α (fig. 6,7,8).

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη,
Εικ. 1: "Αποψή του λόφου
“Παλιάμπελα” από Β.Α.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 2:
Ένεπίγραφη έπιτύμβια πλάκα από
σχιστόλιθο

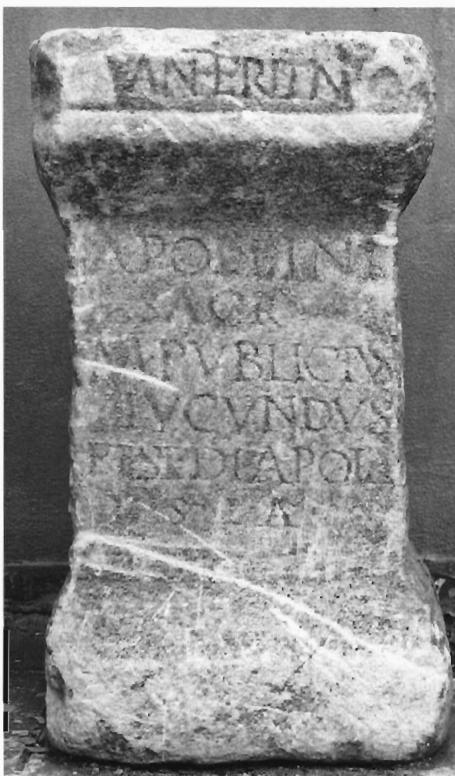

X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Σχέδιο 1: Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής Έλευθερούπολης

ΣΕΣΙΚΡΑΤΗΣ
ΚΡΩΚΙΝΑ

ΦΑΓΡΗΣΙΟΣ

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Σχέδιο 2: Έπιγραφή έπιτύμβιας πλάκας (Λ 1328, εικ. 2)

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη,
Εικ. 3: Έπειγραφη
δωμόσχημη βάση
ἀναθήματος - Λ1325
Μουσείου Καβάλας

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εἰκ. 4: Ένεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη, ἐντοιχισμένη στό ναό τοῦ Ἅγιου Νικολάου

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εἰκ. 5: Λεπτομέρεια τῆς ἴδιας στήλης

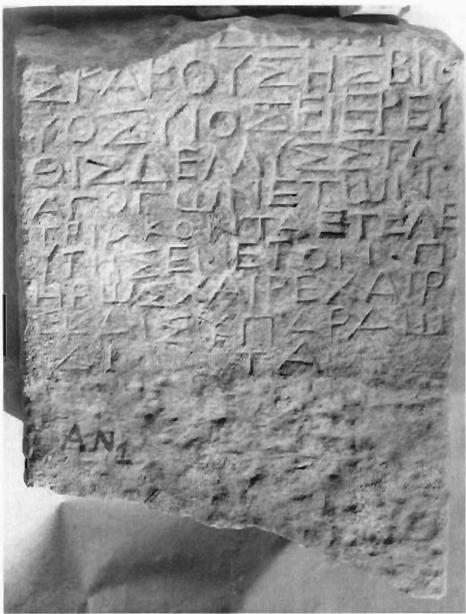
X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 6:
Θραύσμα ἐνεπίγραφης σαρκοφάγου:
τό θραύσμα στήν ἀρχική του θέση
στό προστώ

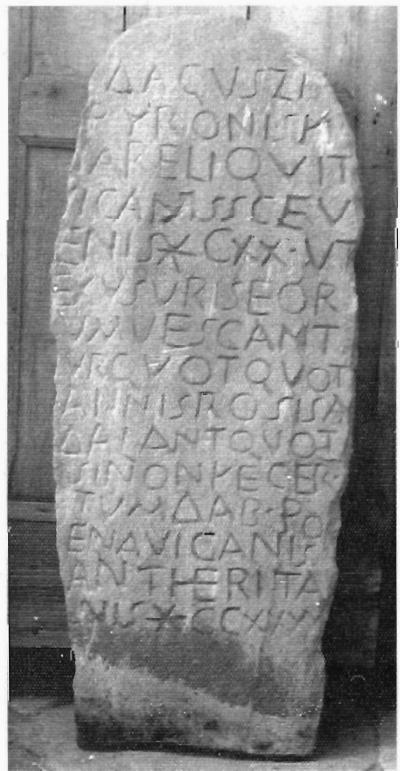
X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη,
Εικ. 7: Ἐνεπίγραφο θραύσμα
τῆς σαρκοφάγου - Λ1365
Μουσείου Καδάλας

X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 8:
Λεπτομέρεια τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ
θραύσματος - Λ1365 Μουσείου
Καδάλας

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 9: Ένεπίγραφη
έπιτυμβια στήλη Λ 1558 Μουσείου Φιλίππων.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 10: Ένεπίγραφη
έπιτυμβια στήλη Λ 767 Μουσείου Καβάλας -
Φωτογραφία 1935